

*„Elsodorja az ember életét / A létezés
csillag-folyója...”*

(Egy tudós tanár portréja)

Bevezetés

Hét évtized - az emberiség történetében csak egy pillanat, de a magántörténelemben ez sokat jelent, különösen, ha a második világháború éveit, a felszabadulást és újjáépítést, a sokat emlegetett *ötvenes éveket*, a Kádár-korszakot és a rendszerváltás utáni két évtizedet foglalja magába. **Martinák János** esetében mindezt még az is súlyosbítja, hogy állami gondozottként gyermekotthonokban nőtt fel, melyek révén bejárta fél Magyarországot. Ha hiányzott is életéből a család segítsége, egyféle védelemben mégis részesült, de úgy jutott el a diplomáig, és kezdhette meg önálló életét, hogy a családi élet szépségéről és annak milyenségéről nem sokat tudott.

A hiányok és az életét beárnyékoló betegségek ellenére most elérte 70. életévét, hát érdemes visszapillantania és joga van tudnia: mire született, hogyan sáfárkodott a rábízott javakkal, és mi maradt még a tennivalók közül? Ezt az összegzést itt és most a feleség vállalta magára, aki talán a legtöbbet tudhatja Martinák Jánosról, hiszen 42 éve szoros kötelék kapcsolja össze őket. De mert közeli hozzátartozó, természetesen elfogult is, még ha meg is próbálja objektíven nézni az életmű eddigi eredményeit...

TARTALOM

I. Életrajzi adatok

II. 1. Első irodalmi próbálkozása: *Arcnélküliek*

(színmű, 1970)

2. Költészete:

Pillanat (1999.)

Csillagjáték (2010.)

3. Recenziók, esszék, elemzések

Számadás (2011.)

4. Műfordítások

Író a családban (2011.)

III. Berekesztés

I.

Életrajzi adatok

1941. május 9-én született Endrődön, Békés megyében, **id. Martinák János** (1912-1949) és **Vári Mária** (1913-1984) második gyermekeként. Születésekor **Mária** (1940-) nővére alig volt 14 hónapos, akit **Anna** (1945-2009) és **Imre** (1948-) érkezése követett.

Anyai ágon a Békés megyében tősgyökeres Gyuricza-Vári család leszármazottja, akik közül többen e korszak politikai életében tevékeny részt vállaltak. A Martinákok lengyel ősrre tekintenek vissza: a dédapa, **Stefán Martinák** (?-1918) Nowa Hutából érkezett az Osztrák- Magyar Monarchia idején a bagdadi vasútépítéshez. Erdélyben, Csíkszerdahelyen találkozott össze feleségével, **Anna Ismériával** (?-1953).^[1] **Stefán Martinák** Áchim Andrással való ismeretsége révén először Békéscsabára ment, majd Endrődön telepedett le. **Anna**, **Katalin** és **Imre** után itt született meg **id. János**, akit nem sokkal apja halála után, a román megszállás idején baleset ért: egy saroglya a lábára esett. Nem volt pénze a megfelelő gyógyításra, így hát egész életében bicegett, ami mogorvává,

emberkerülővé tette. Házasságát a szép Vári Máriával annak köszönhettem, hogy a lányt szülei nem adták oda szerelméhez, aki erre bosszúból férjhez ment a falu legnépszerűtlenebb emberéhez...

Ifj. János születésekor szülei uradalmi cselédként dolgoztak és nagy szegénységben éltek. Az 1945-ös földosztás idején - 12 endrődi családdal egyetemben - az otthontól távol, Németkéren - a Németországba kitelepített svábok helyén - jutottak földhöz, ami megoldotta gondjaikat. De alig rendezkedtek be, amikor 1946-ban a családfő egy nyári vihar után megbetegedett, s a kórházi ápolás és a tüdőszanatórium mindenüket felemésztett. Ha otthon volt, mezőőrként próbálta eltartani családját, de amikor 1949. október 11-én meghalt, négy kicsi gyermekkel, idegen környezetben hagyta egyedül a feleségét.

Eleinte a Martinák és Vári család próbálta segíteni őket: ifj. János visszakerült Endrődre, nagybátyjához, Martinák Imréhez kiscselédnek, Annát pedig anyja lánytestvére vette magához. Amikor 1950-ben anyja férjhez ment Sánta József kosárfonóhoz, a gyerekek újra anyjukhoz kerülhettek, de az iszákos mostohaapa halála után a községi gyámhatóság Jánost és Annát állami gondozásba vette és Szekszárdra, a József Attila Gyermekotthonba vitték őket. Ide került néhány hónap múlva az időközben szintén állami gondozásba kerülő Mária is, de egy idő múlva ez a sors várt legkisebb testvérükre is.^[2]

Ignáczy György volt a gyermekotthon igazgatója, *Gyurka pajtás*, akinek Martinák János sokat köszönhetett, nemcsak az 1953-ban készült *családi képet*, ahol a három Martinák-gyerek mellett nevelőik állnak. Ő tanította meg sakkozni, futballbíróként magával vitte meccsre, hogy ne mindig a négy fal között legyen, és megtanította dolgozni, hiszen a gyermekotthonban mindent, amit lehetett, a gyerekekkel ő maga alakított ki. Ez a nagyszerű pedagógus ragaszkodott az idegen gyerekekhez, védte és tanította őket. Mindezek miatt ért tragikus véget az élete: 1956-ban, amikor az ávosokat a gyerekekkel akarták hergelni, nem engedte ki őket

a gyermekotthonból a tüntetésre, ezért aztán a felkelők az I. Lajos Gimnázium egyik ablakára felakasztották.^[3]

A szekszárdi gyermekotthonban nem volt tanítás, a városi iskolába jártak ki, és a délutáni tanuláshoz onnan jöttek heti váltással a tanárok, hogy akinél hiányosságot tapasztalnak, azt bepótolják. Martinák Jánosnak csak énekből kellett külön órára járnia: a zeneelméleti ismereteket Batthyányi Eulália (vagy Anasztázia) úgy megtanította neki, hogy Márta lányának is el tudta magyarázni annak idején^[4].

A koedukáció megszűnte miatt kellett elválni testvéreitől: áthelyezték Faddra, az Alpári Gyula Gyermekotthonba, az általános iskola VI. osztályát már ott fejezte be. Tornaórán itt történt vele az a baleset, aminek nyomát mind a mai napig viseli, de itt találkozott össze **Falus Mihállyal**, a jólelkű szakáccsal, aki finom falatokkal kényeztette az állami gondozottakat.^[5]

Amikor édesanyja visszaköltözött Németkérre Endrődre, a fiát előbb *Battonyára* helyeztette át, hogy közelebb legyen hozzá, majd amikor élettársi kapcsolatba lépett Smiri Jánossal, magához vette a gyerekeket, Martinák János a VII. osztályt emiatt szülőfalujában folytatta. Azonban az újabb mostohaapa iszákossága miatt a gyámhatóság mind a négy Martinák-gyereket újból állami gondozásba vette. Ekkor került Martinák János először Budapestre, a Mexikói úti kórházba, majd a vizsgálat után a *Komádiban* lévő gyermekotthonba vitték: általános iskolai tanulmányait már ott fejezte be kitűnő eredménnyel. Ezekben a zűrzavaros időkben Martinák János - és testvérei^[6] - számára az egyetlen menedék a tanulás lett, ebbe kapaszkodtak bele, s mint bizonyítványának jegyei mutatják, sikerrel.

A gimnáziumban megint összekerültek, amikor valamennyien az Arany János Gyermekvárosba kerültek *Berettyóújfaluba*. Elsős korában került sor a tényleges kórházi kezelésre, így hát 1956. október 23-án Budapesten élte át. A 15 éves beteg fiú a Mexikói úti kórházban volt kezelésen, amikor okt. 30-án kiráncigálták ágyából és kilökdösték a kórház elé. Elájult, s mire magához tért, az alagsorban találta

magát, ahonnan egy orvos segítségével - különös történetet átélve - megmenekült.^[7] Később derült ki, hogy édesapja a földosztó bizottság tagja volt Gyomán, emiatt akart rajta bosszút állni Tímár Máté fia, akinek a földjét kimérte.^[8] A gyermekotthon vezetője **Tarcsi István** volt, aki azokban a napokban az ott maradt gyerekekkel önellátásra rendezkedett be. Martinák Jánosnak is ő segítette a történetek feldolgozását, hogy bele nem bolonduljon az átéltekbe.

A kórházi kezelés folytatására decemberben került sor, amit több hónapos gipszágyas fekvés követett Endrődön, a keresztanyjánál. De ott sem hagyta abba a tanulást: Tarcsi Pista bácsi utána küldte a tankönyveit, és önállóan tanulva felkészült a magánvizsgára, így második évtől a régi osztályával együtt folytatta tanulmányait. A gimnáziumban jó tanárookra talált, s bár reáltagozaton végzett, az erősségei - matematika, nyelvek, irodalom, történelem - ott is kiderültek, s Borsányi József, Botos György, Nyirkos Tibor, stb. kezeiben előre is haladt ezeken a területeken. Gimnáziumi éveiről azonban valamilyen oknál fogva mégsem szeret beszélni...

Az 56-ban átéltek hatására olvasmányokba menekült, főleg politikai és filozófiai műveket tanulmányozott, a dohányzóban éjszakánként sokat vitatkoztak. Kitüntetéssel érettségizett, de amikor az érettségi napján ott ténferegve mérleget vont, szomorú lett az eredménytől, mert úgy érezte, elpazarolta a középiskolás éveket, s nem ért meg az egyetemre. A kimagasló eredmény ellenére kétely, bizonytalanság, kisebbségi érzés kerítette hatalmába, nem volt felkészülve az önállóságra. de kapott még az élettől öt évet, az egyetemet, ahol már Mária nővére tanult.

Állami gondozásban maradt egyetemi tanulmányai végéig, de a családi háttere 1958-ban rendeződött, amikor az új nevelőapa, **Gonda István** a Martinák gyerekek igazi gondozójává vált, gyermekei (Rózsika és Imre) pedig testvérekké váltak. Gonda István juhász volt a mezőtúri és nagylaposi tanyákon, nyaranként ide járt

haza Martinák János segíteni, ahol az egyetlen szórakozását a könyvek jelentették...

Bár magyar-francia szakra felvételizett, magyar-történelem szakra került be, hiszen akkoriban még működött az állami átirányítás rendszere. Debrecen a közösségkeresés, a barátságok átélése, a nőkkel való ismerkedés helyszíne lett, utólag visszaemlékezve erre, csak negatív emlékei voltak, mert mindenki idegenszerűséget érzett benne, és itt egymás után érték a kudarcok. Visszaemlékezésében így értékelte ezeket az éveket:

Próbáltam én a felfedezett hiányokat pótolni az egyetemen, de a felismerés félszeggé és határozatlanná tett. Pedig két olyan adottságom is volt, amire építhettem volna: jó emlékezetem és szivacs-voltom, amivel beszívtam a dolgokat. Barta Jánost is el tudtam kápráztatni azzal, hogy a szemináriumokon történeteket feljegyzés nélkül is vissza tudtam adni.^[9]

Érezte, hogy 23 évesen sincs felkészülve az életre, a tanári pályára. Nemcsak azért, mert hiányzott a kiegyenlítő családi háttér, félt a mindennapoktól, aminek terheit eddig levette róla az így-úgy működő állami gondozás. Ezért találta ki a filmrendezői váltás. A film addig is fontos szerepet játszott az életében, Bíró Ivett, Nemeskürty István film speckolljai már megfertőzték:

De az igazság az, hogy ki akartam tolni az életemet újabb 5 biztos évre. Sajnos, a harmadik rostán kiestem. Az eleje jól ment, az első rostára írt filmnovellámat még Herskó János meg is vette tőlem, hogy majd felhasználja valahol, a második rostán is átmentem, s csak a harmadikon estem ki, mert az általános műveltségem volt kevés...^[10]

1965-ben kapta meg magyar-történelem szakos középiskolai tanári diplomáját. Első állomáshelye Hajdúböszörmény lett, ahonnan néhány hónap múlva meghívták régi iskolájába. Berettyóújfaluban akkoriban három műszakban folyt a tanítás, azt a feszített tempót aztán nem bírta: idegileg kiborult, kórházba, majd szanatóriumba került. Gyógyulása után Püspökladányban, a gimnáziumban lett könyvtáros-tanár, ahonnan 1969-ben Sárospatakra jött, amikor házasságot kötöttünk. Sárospatakon azonban nem talált munkahelyet, ezért Sátoraljaújhelybe, az Esze Tamás Általános Iskolába járt át, ahol tanári pályája legfelhőtlenebb időszakát töltötte el.

1970-ben Márta, 1971-ben Péter megszületésével négy főre növekedett kis családja. Ekkoriban lánytestvérei már Hajdúnánáson éltek, szülei is hozzájuk költöztek, Imre öccse pedig Szegeden jogászkodott, majd Deszken lett jegyző.

1971-ben meghívták a Mezőgazdasági Szakközépiskolába tanítani, ahova egy év múlva én is követtem. Az együttes munka örömét nagyban csökkentett a két kisgyermek melletti átjárás, s hogy sokszor került szembe környezetével: *beosztásához képest túl sokat tud* - hangzott el róla, s igyekeztek a továbbképzés minden lehetőségétől távol tartani. 1976-ban került át Sárospatakra, ahol a képző könyvtárának lett a vezetője. Mindannyian nagyon örültünk ennek a váltásnak, hiszen egyikőnk legalább már a gyerekek közelében lehetett, akik akkoriban kezdték el iskolai tanulmányaikat. Tudása akkorra már régen kinőtte a középiskolai kereteket, azt hittük, a főiskola az ő területe. Munkájához megszerezte az ELTÉ-n a könyvtárosi diplomát, de itteni feladatai nem követeltek tőle kreativitást, a hivatalnokoskodást pedig nem bírta. 1982-ben átment a Rákóczi Gimnáziumba tanítani, ott élte meg a rendszerváltást, s az egyházi iskolává való visszarendeződést. Amikor 1997-ben megbetegedett, leszázalékolták.

Tanári pályáját nem értékelem ebben az írásban, de egy biztos: mióta ismerem, főnökei - talán az egyetlen **Bódi Géza** kivételével - nem tudtak mit kezdeni vele, s tanítványait megosztotta: vagy szerették, vagy utálták, de mindkettőt magas hőfokon váltotta ki belőlük. Tanársága emlékét őrizze meg egy tanítvány hozzá írott verse:

De csakugyan létezik

(Martinák Jánosnak)

Sikert hozó korokban, mikor élményeim születtek,

Reméltem: a jövő szép vonalaiban az, miben hiszünk, csakugyan létezik...

De megfásult elmékben megforduló lendületlen én, s magával ragadó rémület

Születik, mikor meghallják az igaz Isten fogalmát, jelenlétét.

A hajlamosság, hogy befolyásolhatók vagyunk, csakugyan létezik?

Az, mi vélünk születik, s vész el, csakugyan igaz?

Forradalmasítottuk a gondolkodás összes gondját, mert alig van önrémület...

De csalfa reménye a civilizációk megformált formakincse,

Mivel: vedd azt, kit szeretsz, éld s érd el, mire vágysz!

Csalódást éreztünk, mi költők, már a kelták idejében is...

Az bizarr ékje a lázas pontvariábilis kulcseszméknek,

Hogy miképp tegyünk elismerést, az elismertek közül...

Ez az, mit filozófiának nevezünk,

Ez az a kérdés: de csakugyan létezik?

Mert csakugyan létezik.

Szabó István Keve

Időközben gyermekei felnőttek és önállósultak: Márta Debrecenben, Péter Sárospatakon szerzett tanítói diplomát, amit mind a ketten megfejeltek angol szakkal, illetve informatikus tanári végzettséggel, s most Budapesten és Miskolcon élnek. Családot alapítottak és két unokával - Horváth Szabolccsal és Martinák Mátyással - ajándékozták meg Martinák Jánost.

Életének lehetőségeit **Finta Éva**, a költő-barát így összegezte a 65. évfordulón:

Születésnap horoszkóp Martinák Jánosnak

Magasabb tudás, búcsú, újrakezdés

Akarat, energia

Remény, újjászületés, ismételt találkozások

Titok, bölcsesség, filozófia

Ismeretlen, reformok, változások

Nagyratörő szellem, fegyelem, példakép

Áldott akarat, energia, áldott

Kreativitás, megérvzés, szellemisség.

Jaj, változás, reformok, utazások

Ájult akarat, energia

Nagyratörő szellem, fegyelem, példakép

Oktatás, problémák, beavatás

Siker, esélyek, haladás - de hova?

* * *

A fátum ezt tervezte a neveddel

De mást akart ezerkilencszáznegyvenegy:

nemzetközi összefogás, pártok

s mindez a bikában, János
kilencedikén, a Mars akaratával
s annak ellenében, minthogy ellentétben
rezdül a Bika a Marssal:

a két erő külön
irányba kergetett.
Sorsod betelt huszonkilenc veréssel
bár látszólag minden rendezett
törvény mellett halad, csak kiabálna
szólna valaki, hogy mit lehet, s mit nem lehet.

* * *

Pénteken születtedél
a kígyó évében
elemed a föld
energiád a szél
Észak és Dél felé ne nézz
mert ártanak a pólusok
figyelj nyugatra, délnyugatra
északnyugat is jó neked
s örömet hoz északkelet.
A többi táj kedvezőtlen
ágyad azokra ne tedd.

* * *

Még soha ilyet nem írtam
senkinek.
Legyen ez ajándék

születésnapodra

mit szeretettel készítettem
neked.

Mint látod, ez nem vers
s nem enyéme a szavak.
Sorskönyvből vettem őket
játékképpen
minthogy
játszani mindig szabad.

Sárospatak, 2006. április 8-9.

2001-ben én is hazatértem nyugdíjasként, egyféle *szellemi műhelyt* alakítottunk ki Sárospatakon, amiben egymást segítve munkálkodunk. Az írás segítségével legyőzte a nyugdíjasokra leselkedő unalmat, és olyan szellemi értéket teremtett, ami önbizalmát is megemelte. Házasságunk ekkor kezdődő szép korszakát **mapazsu**-ként tartjuk számon, hiszen Pétertől örökölt Zsuzska kutyánk tette azt teljessé, aki a távollévő unokákat is megpróbálta pótolni számunkra.

II.

1. Első irodalmi próbálkozása: *Arcnélküliek* (színmű, 1970.)

Az irodalmi működés vágya mindig ott égett Martinák Jánosba, az első időszakot azonban könyvismertetések és esszék jellemezték. Csak amikor Sárospatakra került, akkor látott hozzá színművéhez, ami rég készen lehetett a fejében, a kisvonaton - átjárás közben - csak le kellett írnia. Mottóját Pardi Annától kölcsönözte:

Nem vér, nem tűz és nem forradalom,

Csak hétfő, kedd, szerda, csütörtök, péntek...

A Hadak Útja

de igazán nem a hétköznapokról szól ez a műve: a 60-as évek legfontosabb gondolatait bontotta ki benne. Szereplőit debreceni ismerősei közül választotta, de a címmel azt is jelezte, hogy az életrajzi átfedések ellenére ez nem róluk szól, mondanivalója nem személyes, hanem általános. A három felvonásban, 10 jelenetben 17 szereplőt mozgatott, akik közé Kiss János néven - nagy szerényen - önmagát is becsempészte, de csak epizódszerepet juttatott magának.

A történet a klasszikus séma szerint épül fel: az **expozíciót** az első felvonás első jelenete jelenti: Az egyetemi folyosón beszélgetőktől értesülhetünk a **Vidék** című lapnál történő szerkesztőváltásról. Az új főszerkesztő az egyetem egyik tanára, Bondár Sándor lett, aki estére meghívta magához a kollégáit, hogy megszerezze támogatásukat. A **bonyodalom** ott kezdődik, amikor Bondár és Kardos, a két rivális, összeugrott a korlátozott szólásszabadság miatt, Kardos elrohant Bondáréktól, s a többi vendég is követte. Emiatt Bondár és a feleség között is megbillen az egyensúly, Klára úgy érzi, férje lehetetlen viselkedése miatt élve kell eltemetkezniük, pedig neki *társaság, mozgás, napfény, élet kell...*

A cselekmény kibontakozása a második felvonás jeleneteiben történik meg. Bondár felesége Kardos Zoltán, férje riválisának szeretője lett, ám kiderül róla, hogy nem az, akinek mutatja magát, nem szerelem, csak az *érzékeny átmeneti találkozás*a lett kapcsolatukból. Bondár erről mit sem tudva hajnaltól napestig dolgozott: személyesen olvasta el a beérkező kéziratokat, értekezletekre járt. A titkárnője megpróbálta rábeszélni az emberibb tempóra, mondván, hogy a modern irodalom nem éri meg, hogy azért feladja az egészségét. Kettejük beszélgetését félbeszakította Szabó István egyetemi hallgató, aki abszurd novellája megjelentetéséről érdeklődött. Ez a nevetlen és agresszív ifjú *titán* Kardos tanítványa volt, aki - midőn Bondár nemcsak visszautasította az írásának közlését,

még ki is oktatta - azonnal professzorához rohant. Kardos érkezettnek látta az időt arra, hogy leszámoljon riválisával: a novellát megjelentette az *Élet* című lapban, ami a *Vidék* konkurenciájának számított, Bondárt pedig feljelentette a párttitkárnál. A felvonás 4. színe a párttitkár szobájában játszódik, ami színműtetőpontja: kiderül, hogy Bondár a munkában és a szerelemben egyaránt vereséget szenvedett. A Párttitkár - csak így, név nélkül, nagy kezdőbetűvel - azt kérte tőle, hogy legyen rugalmas, majd azt javasolta, hogy néhány hónapot töltsön pihenéssel, hogy feltöltődjön. Erre még nem omlott össze a főhős, új életet akart kezdeni feleségével vidéken, de Klára már nem hitt benne. Bevallotta, hogy Kardos szeretője volt, és bár szerelmük gyümölcsét elvetette, de már nem tud segíteni Bondáron, magára hagyja ő is, aki a kettős súly alatt összeomlik.

A harmadik felvonás a **megoldás** hordozója: első jelenetében az állomásra kiszédelő Bondár a vonat elé vetette magát, a búcsúlevelét megtaláló feleség hiába rohant utána, már nem segíthetett rajta. Vigaszért Kardoshoz ment, akit megdöbbenett ugyan az öngyilkosság híre - ezzel ő lett a vesztes -, de nem vállalta fel Klára szerelmét, akinek ezután kinyílt a szeme, s megértette férje öngyilkosságának igazi okát. A történet Bondár temetésével zárult: a halott férfi fényképe alatt Kardos mondta el róla a nekrológot. ..

Martinák János jól hasznosította színházi tudását művében: a szereplőket néhány szóval jellemezte, a rendezőt pontos utasításokkal irányította, - de kezdőként minden kérdését ebbe akart belegyömöszölni. A 60-as évek elején a kor fontos problémája volt, hogyan viszonyuljon a politika a művészetekhez. Az egypártrendszer jelentő Kádár-korszak második felében vagyunk, amikor engedett a nyomás, és az *"aki nincs ellenünk, az velünk van"* bibliai parafrázis jegyében nyitás történt a polgáriak irányába is. Párthatározatokkal azonban nem lehet az irodalmat irányítani, mert azokat emberek hajtják végre. Martinák János darabjában mindkét főhős elfogult, emiatt alakjuk nagyon egysíkúra sikeredett, bár a Bondár-féle viselkedés számomra is elfogadhatóbb volt, mint a Kardosé.

A színmű lesújtó képet rajzol az értelmiségiekről, akiknek a kultúra éltetése és terjesztése lenne a feladatuk. A két főhős mellett jelentéktelenné is válik Igaz Pál, Kóti Andor és Kállai Kálmán alakja, hasonlóan lesújtó az író véleménye a feleségekről is. A szólásszabadság kérdése azonban az ilyen irányított demokráciában nem valóságos tét, az csak a politikai játszma része. A névtelen Párttitkár, mint a legfőbb hatalom, erőtlenül jelent meg, ami kettősségből fakadt: hiába látta át Kardos manipulációját, nem állt igazán Bondár mellé, cselekedetei nincsenek összhangban „atyai” tanácsaival. Szavai és a felesége szembefordulása után Bondár nem is láthatott más kiutat, csak az öngyilkosságot, ami viszont nem oldja fel a felvetett kérdés ellentmondásait.

Van néhány olyan részlete a színműnek, aminek beillesztése indokolatlan (pl. Judy szerepeltetése teljes egészében az), és a stílus is időnként olyan durvaságba csapott át, amit nem indokolt a történet. (pl. amikor Kállai Bondárról, mint *dogmatikus sertésről* beszél). De a szerzőnek sikerült felvillantani a Kádár-korszak hangulatát, polarizált indulatait, a modern irodalom iránt meginduló érdeklődést és a sznobok lihegését. Bár az nagyon érdekes, hogy valójában ez az érdeklődés is felszínessé válik, amikor a titkárnő vagy Kardosné nyilatkozik róla. Martinák János megláttatta a kort átszövő ellentéteket, ami elválasztotta egymástól az embereket, de nagyon keveset tudhatott ekkoriban a nőkről, női figurái leegyszerűsítettek.

Nagy baj, hogy a színműnek nincsenek pozitív hősei, nincsenek pozitív emberi kapcsolataik, pedig azok minden korban léteznek. Pontosan látta a korszak fő kérdéseit: a szólásszabadság, az irodalom (művészetek) és az értelmiség szerepe az átalakulásban, de nem tudott megszabadulni saját beállítódásától. Szerkezete is megbillen a színműnek: nem tudni, mi indokolja a harmadik jelenet átvitelét a II. felvonásba, annak még ott lett volna a helye az I. felvonásban. Mindezeket talán egy értő kritikus segítségével korrigálni lehetett volna, de még így is azt mondhatjuk, hogy *Archnélküliek* ennek a kornak egyik lenyomata.

A megmaradt levelezések szerint Martinák János művét elküldte a televíziónak, ahol akkoriban még készültek tévéjátékok, a Magvető Kiadónak, amely a friss alkotások kiadását vállalta magára, valamint Győrbe és Kecskemétre, két vidéki színházba, az előadatás szándékával. A 70-es évek elejére nyitottabb volt a szellemi élet, s drámájára több helyről is választ kapott.

A televízió akkor dramaturgja, **Mészöly Dezső** így írt levelében:

Kedves Uram!

Elokvastuk és megvitattuk Arcnélküliek című három felvonásos színművét. A tragikus végű történet gondolatokban gazdag, de - őszintén megmondjuk - a televízió Drámai Osztálya nem tudja műsorában felhasználni. Kéziratát köszönettel visszaküldjük.^[11]

A Magvető Kiadótól K szignóval a következő válasz érkezett:

Arcnélküliek drámáját elolvastuk. A konfliktus legszűkebb magját érdekesnek tartjuk. Ezért úgy véljük, egy nagy tragédia lehetőségét hagyta kiaknázatlanul hősök sematikus polarizált megformálásával. A mondanivaló hitelességét is kérdésessé tette ily módon, s ezt csak felerősíti a nyersen megnyilvánuló indulatosság, amely a dialógusoktól kezdve a szerkezeti arányokig, mindent eltorzít a drámában. Az egész konfliktus méltatlanná válik a párbeszéd újságkivágásból kölcsönzött fordulataitól, és attól, hogy mindvégig homályban marad az egyik legfontosabb tény: valóban tehetségtelen a főhős, Bondár, valóban rossz férj-e vagy sem.^[12]

S végül jó nagy késéssel a Győri Színházból is megérkezett a válasz, amikor az ottani dramaturg (és régi évfolyamtárs): **Rencz Antal** 4 oldalas hosszú levelet írt:

...a bemutatásra elsősorban színházunk sajátos profilja miatt nem kerülhet sor. Drámád ugyanis erősen intellektuális beállítottságú, a mi közönségünk 80 %-a kétkezi munkás, azaz zömmel paraszt. Ők pedig a gondolatokat kevésbé direkt, azaz oldottabb formában képesek befogadni.

.....

A téma vitathatatlanul izgalmas, jellegzetesen korunk problémája, Bondár-Baranyi korunk hőse. (Időnként a gépelésben ott hagytad Baranyi és Kovács Kálmán nevét). De: ha ennyire ragaszkodsz a dokumentum hűséghez, akkor az az érzésem, kevés tényt tudsz e tragédiáról. Ha nem ismerném az esetet, az írói motivációd nem győzne meg, azaz nem tudja kibontani teljes gazdagságban a témát. Ezért nem ragaszkodtam volna a kulcsszerűséghez.

Másik probléma: a témáról alkotott véleményed elég tézisszerűen szólal meg, s kevésbé válik a cselekmény éltető elemévé. Mindez konkrét, praktikus dramaturgiai problémákkal kapcsolódik. Pl. több a szereplő a drámában, mint amennyi a cselekmény kibontásához szükséges. Ha néhányat kihúzol, semmi értelmetlenséget nem vonsz magad után. Sőt! Mivel több szereplő csak villanásra jelenik meg, igazában zavaróan hat. Nem tudom, kik és mit akarnak.

Ami a legjobban tetszett a drámádból - a gondolatain kívül - az a filmszerű montázsos befejezés, amivel odavágod a gyászbeszédet a történethez. Ez nagyszerű, drámai, leleplező erejű.

Sajnos, írásban elég vagdalkozva tudok csak fogalmazni. Nagyon örülök a véletlennek, hogy olvashattam a drámádat.

Szeretettel üdvözöllek^[13]

Ezek az elutasítások azonban, a dicséretnek ellenére elvették a kedvét, s a színmű mind a mai napig a fiókban hevert, ahonnan most kivettem, leporoltam és újra gépeltem, mert az a forma, amivel elkészült, az is zavaróan hatott az ezt elolvasóknak. Mindezek fényében azért sajnálom, hogy ennek a vonalnak nem lett

folytatása, hiszen a *gyakorlat teszi a mestert*, s a következő más lehetett volna...
A fiókban találtam is egy elkezdett művet Mátyás királyról....

2. Költészete

A 90-es évek elején kezdett verseket írni, az első darabokat egyféle csodaként könyveltük el, s ahogy szaporodtak, egyre inkább gyógyító hatásúvá váltak: a kibeszélés jótékony ereje következtében. De ez sokáig családi titok maradt, hiszen a költőiség fogalma a közvélekedésben a fiatalokhoz kötődött, s Martinák János ekkor ötvenes éveinek elején járt. Költővé válásának történetét **Borsi Antal**, a barátja írta meg 65. születésnapjára készített kötetben:[\[14\]](#)

...emlékszem a Tűnődés gyermekkézzel papírra vetett soraira, amit megmutattál kíváncsian a véleményemre (hogy talán a feleséged valamelyik tanítványa írta volna... Na, mit gondolok róla?). Nem kételkedtem a gyerek betűiben a papíron, de a gondolatokat, metaforákat felnőttek, sőt KÖLTŐnek tulajdonítottam. Ma már nem vagyok bizonyos, hogy akkor Téged meggyanúsítottalak-e, de néhány hét múlva, amikor megint megmutattál egy rövid verset, amit szintén gyermekkéz írt a lapra, már lelepleztelek:

- A mindenedet, Jancsi! Ezt te írtad! És azt a másikat is...

Ezek az első sikerek aztán felbátorították, hogy magyar szakos kollégáival is konzultáljon a versekről, az írásban megmaradókat idézni is fogom. Az indítást **Baloghné Jakó Mária** adta meg tanártársnak:

Egy irodalmárnak feltétlenül értenie kell az írástechnikához versben és prózában egyaránt. Költővé csak az eredetiség tehet. Azt hiszem, azt a legnehezebb elérni. Akiben azonban több van, mint szakmai tudás, az próbálja meg... szép gondolatok és képek vannak a halk, rövid versekben, ami zavar, az az erőtlenség, az erő, a határozottság hiánya a magatartásban, mely a verseket életre keltette.^[15]

Bízgatásuk, szavaik - még a kritikaiak is - termékenyítően hatottak a benne lévő, egyre hevesebben jelentkező íráskényszerre. Az első 17 vers csokorba fűzve, címlapján Borsi Antal egyetlen illusztrációjával 1992-ben születésnap ajándékkommá vált, amely egy év múlva, amikor egy régi tanítványom segítségével 15 példányban sokszorosíthattam, már 33 versre bővült. Két vers híján már ekkor kész volt az a kötet, ami aztán 1999-ben megjelenhetett.

A kiadáshoz szükséges pénzt előfizetésekkel szedtük össze, **dr. Kováts Dániel** (és felesége) - a **Kazinczy Társaság** nevében - nyomdailag előkészítette, ajánlással látta el és praktikus tanácsaival is segítette a költőérzékenységét. Az ő önzetlenségük segítette a megjelenést, s mellettük 100 versszerető emberre is találtunk, akik kíváncsian és türelmesen kivárták a majdan megjelenő verseket. Borsi Antal a címlap mellé még hat illusztrációt készített a kötetbe, s így külsőleg is tetszetős könyv született az összeállításból.

*Már a külső megjelenés is tetszik, kellemes, könnyed,
és kifejező. Remek a grafikai munka benne...*

írta erről **Kozma Gizella**^[16]. S az illusztrációk többet is jelentettek: a líra és képzőművészet, a lírikus és a művész, a két pedagógus, a két férfi baráti kapcsolatát is kifejezik.^[17] Mindazok számára, akik ismerik a költőt, különösen

kedves az illusztrációk sorában Borsi Antalnak Martinák Jánosról készített nagyon találó rajza: *külön élmény nekem, hiszen a szemem előtt vált az élet terhétől idősödő emberré* - **Kozma Gizella** mondatát akár én is leírhattam volna.

A kötet bemutatóját a sárospataki Városi Könyvtár vállalta magára, ahol a barát és illusztrátor, **Borsi Antalfelvezetésével** avatták költővé:^[18]

A Pillanat varázsa

*A sárospataki Városi Könyvtárban október 13-án
nagyszámú érdeklődő előtt mutatta be Borsi Antal
művésztanár az elsőkötetes Martinák János Pilla-
nat című lírai kötetét...*

Halász Magdolna^[19]

Hogy érett korban lépett elő verseivel, szerencsés volt, mert a beérett férfi bölcsessége adhatta a versek hátterét, bár időnként ott van vele az ifjonti lelkesedés is.^[20] Magyar szakosként jól ismerte a lírai művek készítésének technikai kérdéseit, de ez kevés lett volna, ha irodalmi ismereteivel, esztétikai érzékével és belső adottságaival nem tudta volna ötvözni. Magyar szakos kolléganője, **Sinkóné Tóth Zsuzsanna** is elgondolkodott a versek születésén, és helyes következtetésre jutott:

*A lírai alkotások, ha érettebb korban születnek, elgon-
dolkodtatóak, mert olyan élményekkel kapcsolatosak, o-
lyan torz külső hatásokra vezethetők vissza még akkor is,
ha pillanatnyi érzést, állapotot fejeznek ki. Ezeknek a ver-
seknek a múltba nyúló gyökerek az erősségük...*^[21]

Feleségként tanúja voltam az alkotási folyamatnak: fejben, magányos sétái közben születtek meg az alkotások, s csak amikor már tökéletesnek érezte, akkor írta vagy diktálta le azokat. Számunkra emiatt eleinte úgy tűnt, hogy a versek készen pattannak ki fejből, akár Zeuszéból Pallasz Athénéé, mert férfiszemérmességgel elhallgatta a versek születésének kínját.

Kováts Dánielnek a kötet hátlapján megjelenő ajánlása megfelelő indíttatást adott mindazoknak, akik kezükbe vették a kiadványt:

Kit tekinthetünk lírai költőnek? Aki fájdalmait, örömeit, hangulatait képes sajátos költői képekben kifejezni, aki verseivel megszólítja olvasóit, s visszhangot kelt benne: egyetértőt vagy vitára serkentőt. Aki úgy mutat meg valamit a maga belső világából, hogy mást is ráébreszt a saját gondjaival való szembenézésre. Költővé az olvasó avat a mondanivalókra, a sugalmazásokra befogadóként adott válaszaival. [\[22\]](#)

Ezt érezte meg **Halász Magdolna** is, amikor a kötetéről hírt adott az **Észak-Magyarország** olvasóinak:

A formai megjelenítésben egyszerű, ízléses, tartalmában különleges, művészi rajzokkal illusztrált lírai kötet olvasása során megismerhetjük a Sárospatakon élő tanár - könyvtáros különlegesen értékes személyiségét, sajátos gondolat- és érzésvilágát, életfelfogását, impresszióit a környezetéről, a körülötte lévő világról, véleményét a mindennapokról, a társadalom jelenségeiről. [\[23\]](#)

Martinák János addig elrejtett lírai alkata nyert ezekben a költeményekben kifejezést, tömören megfogalmazott üzeneteiben a költői szó erejével keltett hangulatot.^[24] A versek zeneisége, líraisága vallott a tehetségéről, képi látásmódjával pedig - ahogyan az egyetemi-barát, **Palásti Józsefné** mondja - olvasóit is magával ragadta.^[25] A kötethez elsőként hozzájutók izgalmát legjobban **Nyirkos Tibor**, gimnáziumi magyartanára fejezte ki:

Megpróbáltam felfedezni benne azt az embert, akit olyan régen ismerek és becsülök. Érdekeltek továbbá azok a titkos üzenetek, amelyeket képekbe, verszenébe, írásjelekbe, címekbe, szerkezetbe foglaltál. Mivel a vers szubjektív műfaj, különösen, ha lírai, akkor tekinthető valódi önkifejezésnek, ha megnyilatkozik benne valami képbe, nyelvbe, formába foglalt világkép, énkép, akár értelmező, akár hangulati síkon. Ez a kis kötet valóban költészet, mert képes vagy valami ön- és világmentelmezést egy különös jelrendszerrel kifejezni.^[26]

Ez a kis kötet nemcsak a betegség hordozója lett, a rendszerváltást megélve testi és lelki szenvedésekkel vívódva reagált a világra, bizonyítva azt a Kováts Dániel-féle tételt, hogy *nem az a költő, aki verseket ír, hanem költő az az ember, akitől valamilyen sajátosan megformált megnyilatkozást vált ki a reá ható világ.*^[27] A betegség ismertette fel a költővel azt, amiről az emberek többsége hajlamos elfelejtkezni: a rohanásban is meg kell egy-egy pillanatra állni, el kell tűnődni a lét kihívásainak rejtélyein. S ez a tűnődés aztán hozhat valami feloldódást a mindennapok feszültségéből, ha sikerül meglátni a körülöttünk lévő kicsiny csodákat.... Martinák János azonban akkoriban még nem azokra figyelt, hanem saját rémeivel viaskodott.

A kötet címe eredetileg **Metaforák** lett volna, hiszen verssűrítéseit erre a szóképre építette: többértelműségükkel a gondolatot, sejtelmességükkel a

hangulatot erősíthették. Hogy ez mikor változott meg, már nem tudjuk, de az új cím, a *Pillanat* is találó, és jól összegzi a költői szándékot...

A kötet tudatosságát a versek elé mottóként elhelyezett két nyitóvers mutatja:

Versek.

A Semmi

fekete vásznára

kivetített,

foslón megremegő,

színesített

képek.

Kováts Dániel első pillanatra mehökkentőnek tartotta ezt a megnyilatkozást, hiszen *A Semmi fekete vászna* csak töredékesen és bizonytalanul tükrözhet valamit is az életből, mert a fekete elnyeli a fényt. De éppen ebben rejlik a Martinák János-versek titka: oda helyezi a képeket, ahol eddig nem volt semmi. Ezzel a verseknek kettős értelmet ad: töredékesen és bizonytalanul tükröz valamit az életből, s ugyanakkor közvetíti a szavakkal bíbelődő ember által odavetett színeket is.^[28]

Ez nyitóvers azt bizonyítja, hogy *nem idegen a költőtől a szabad asszociációkon alapuló, szürrealisztikus kifejezés*. Hogy mindaz, amit lát, *komor és anyagtalan, nehezen rendezhető el egy ésszerű gondolatrendszer vonatkozási pontjain, és mégis ezzel az éteri, törékeny, elvonatkoztatott önkifejezéssel* valóságos tapasztalatokat tudott megfogalmazni.^[29] A kötetbe kerülő versek értékét nagyban növelte, hogy őszinte, tiszta, kendőzetlen érzések fogalmazódtak meg bennük olyan megformálásban, amely a verset verssé teszi.^[30] A második nyitóvers a kötet születésének idejét rögzítette: **Magyar vers 1992**, ami nagyon pontos *láttelelta* rendszerváltásról. A baloldali gondolkodású

költő nehezen tudott megbékélni ezzel a változással, iszonyodott az emberek gyors köpönyegforgatásától. Nemcsak ő. Amikor a Varsóban élő egykori rádió- és tévétudósító, **Szilágyi Szabolcs** visszaemlékezéseiben^[31] ehhez a korhoz ért, Jeszenszky Géza külügyminiszteri utasításának következményeit - „Eltárs, te mától fogva úr vagy” - ezzel a verssel illusztrálta. Martinák János a politizáló ember fájdalmát fejezte ki ezzel a 8 sorral, melyekben **Lénárt Attila**^[32] József Attila és Juhász Gyula allúziókat látott, pedig a nagy erejű költői képekkel saját léthelyzetének fenyegetettségét mutatta meg. A világra nehezedő árnyakat így érzékelte filozófusi hajlamával és nyelvi érzékenységével.^[33]

A kötet verseit ciklusba rendezte a költő az első változattól kezdve, bár ezek végső rendje csak a harmadik kötetrel vált teljessé. A Létezés ciklus alappilléreit már az 1992-es változat kijelölte (**Létezés, Jelzős kapcsolatok, Félénk lepke, Ősz**), melyek egyszerre fejezték ki az élet szépségeit és mindezek törékenységét. A végső változatban azonban az idilli képeket mind erőteljesebben szövik át az „*emlékek völgyében*” megbúvó mérgek,

és a derű nyíló kék egére
lassan kúsznak a könnyű tünődés
tündöklően fehér habjai.

Tünődés

E vers finom képeiben a *költői én* irodalmi közhelyeket - toposzokat - fogalmazott meg az élet szépségéről és annak múltékonyságáról, de azt olyan egyedi módon tette, amitől a régi gondolat új fényben tündököl:

Félénk lepke csak az élet.
Sárga szárnya lebben,
s útra kél.

Mérget szív a kék virágból,
s kisodorja a világból
részezen
a játszi kedvű szél.

Félénk lepke

Az első változatban még a **Pillanat** című vers része volt a **Félénk lepke**, jól ellenpontoszta azt, de aztán megérezve e sorok különös szépségét, önállósította és a kötet egyik legszebb darabjává emelte, amit egy különleges hangulatú Borsi-rajz is megerősített.

Ezt követik gyönyörű vallomásai, melyek a szerelem megtartó erejének felmutatásává váltak a kötetben:

Elsodorja az ember életét
A létezés csillag-folyója,
Felizzik, majd átadja a fényét,
És kihunyva hullámszik tova.

Tekintetedtől újra felizzott
Az elhalni készülő parázs.
Kinyílik felettem az égbolt,
S fellobbannak előttem a fák.

Kiktől féltem, simogatni vágyom.
Gyermek kacag, s megrendül a lég.
Remegek, mert e fényárban fázom...
A sóvárgás vágya húz feléd.

Létezés...

A **Jelzős kapcsolatok** szépségét és különlegességét a fiam egyik együttese, az ELT is észrevette, minden koncertjükön olyan átéléssel adták elő, mint akik megértették. De csak eleinte szégyenkeztem emiatt, hiszen az abban megfogalmazottak az élet fontos részét képezik, s örülök, hogy nagykamasz fiam (és barátai) a legjobb mintára akadtak rá mind a szóbeli, mind pedig a Borsi Antal-féle képi megfogalmazásban.

A ciklust lezáró két vers a táj és a költői én összeforrottságát fejezi ki:^[34]

S hol a hullámok összefutnak,
s a folyó tovább kanyarog,
foszló titkokról locsognak
az éjbe elfutó habok.

Este

Az Apró képek című ciklus a Létezés szerves folytatása, néhány darabja bele is fért volna abba, hiszen a konkrét valósághoz kötődnek^[35] erős hangulatiságukkal. Ezek a versek a költő kedvenc lírai miniatűrjei, amelyekkel bemutatja azt az apró képekből felépülő világot, amely őt körbeveszi. Ez a forma alkotójuk tömörítő törekvéseit jelzi: a futó hangulatok kifejezésére megtalált nyelvi eszközök vezetik közelebb a pillanat megragadáshoz.^[36]

Itt helyezkedik el a kötet egészét meghatározó **Pillanat**, mely talán a legtöbbet idézett versévé vált, nagy meglepetésünkre még a debreceni Benedek Elek Könyvtárban Illés László és Hőgye Zsófia Halottak napi hárfanének című műsorában is felcsendült^[37]. A költőben megbújó filozófus sugallja a ciklusnak azt a versét, amiben a kozmosz születését, a *nagy bumm* pillanatát mutatja meg:

Fénymagot lövellt a Nap az alvó Földre.
Kozmosz rendült,

megrepedt az örök éjszaka,
s idegesen rebbent meg a tudat,
az emberré virágzó anyag
lágyan hűsítő illata.

Teremtés

Ezt a világot népesíti be az őt körülvevő emberekkel, akiket vagy realistán (**Az utcaseprő, Találkozás**) vagy metaforikusan (**A faun, Romantika, Éjvarázs**) láttat. Ez utóbbi versnek helye lehetett volna az előző ciklus szerelmes versei között is, de a megfogalmazás milyensége miatt ide került. Kritikusai között ez sok vitát váltott ki, pedig Martinák János ebben is mestere a pillanat megragadásának, mint ahogyan a **Táj** általános leírásában sem téved, s annak egyetlen elemébe sűríti kis világa minden félelmét:

Villám nyaldossa a földet,
s fájdalmában felmorog.
Facsarna hűsítő esőket,
s felhő hevülten kavarog.

Jeges kortyért zihál a táj,

s álmukat felégetik
a feketén lobogó
éjszakák.

Nyár

Ez a félelem ölt kozmikus méreteket a **Nap** monológjában, ami kemény társadalmi kritikát hordoz a természet szépségét megrontó ember bűnösségéről:

Savat okádtok a nyíló rétre,
Levessé forrnak tengerek!
Rándul a föld,
India emel Himaláját,
s árokba hullnak csonkolt emberek.

Nap

Az az égitest ítélkezik az ember fölött, amely életre keltette az anyagot, mert az ember tönkretette az édent, amibe beleszületett. Ma ez a téma már megszokott, de a vers megírása idején még kevesen aggódtak igazán a környezetszennyeződés miatt. Igaz, a költőben megbúvó filozófus ebben sem marad meg a földi méreteknél, kozmikus látványával viszont a vádat is megemelte.

Ennek a ciklusnak is van egy őszi verse, ami ugyanígy idézi meg az elmúlás sajátos rettenetét:

Magány települt a nedves ágra,
s szennyes esőt facsar a világra,
komoran a fémnézésű ég.

Az ősz

Az első változatban még az Apró képek ciklusba sorolt **Profán ima karácsonykor** című verstől a végleges változatban új ciklust szervezett Végül címmel, melyben egyéni életének kínjait próbálta kibeszélni. Szembeállította a kozmosz nagyságával a porszem-embert, s ezzel a sajátos ellentéttel hozta egységbe a megrendült világmindenséget. Ezt ciklust, és a kötetet is lezáró **Végül** című vers gondolatiságával saját elkövetkezendő útját jelölte ki.

A **Profán ima**... valóban *fordulóvers* az évszakok szintjén és társadalmilag is, hiszen a közösségtől az egyén felé fordul a költői én figyelme. Ebben a versében új formával is kísérletezett. A szerkesztett, többrészes vers ritka Martinák

János költészetében, de a vers gondolatisága ezt igényelte. Ebben a versében egybecsúszik a gyermekkor és a versírás ideje, mert mindkét korszak emberi hiányai ugyanazok. Gondolati alapját gyermekkori emléke adja, amiről visszaemlékezésében is beszélt^[38]:

1951 karácsonyán egy kis kamrában éltünk, karácsonykor
egész nap egyedül voltunk otthon, hideg volt, sötét volt, az
ablakban vártuk a Jézuskát. Amikor aztán a Mama megjött,
le kellett feküdni, nem volt semmi ajándék.

Emlékeim...

Az elmúlt 42 év alatt soha nem voltunk karácsonyfa nélkül még akkor sem, ha az ünnepeket valamelyik gyermekünkénél töltöttük - mert azon a hideg karácsonyon így fogadta meg magában. De a vers a kötet kiemelkedő darabjává azzal vált, hogy a gyermekkori emléken túl egyebet is megmutatott.

Kováts Dániel, aki nem ismerte Martinák János életének ezt a részét, másként közelített ehhez a vershez:

*Az, hogy az öröm mellett rendszerint ott van az
aggodalom, hogy a karácsony örömlángjának el -
lobbanása után „sötét les be az ablakon”, aligha
tekinthető riogatásnak, mert amikor „veszélytől
zúg, üvölt a szél”, akkor érezzük meg igazán a
vágott megváltás jelentőségét.^[39]*

Amikor kisunokáinknak a bibliai történetek irodalmi vetületét mutattam be, erről a versről is szóltam:

Nagypapa egyik versében is szerepel Jézus születésének mítosza, de nem a vallásos áhítat, hanem a kétség nyelvén. Minthogy ő is az ateisták egyike, csak az irodalmi képet vette kölcsön, hogy annak szükséges, ámde beteljesületlen voltát megmutassa. Betegségének - erős belső hiányának - hangsúlyos versével a gyermekkori élmény és a rendszerváltás összemosódott, melyeket a bibliai történet rendezett egybe. A világ körülötte és benne ekkoriban összekuszálódott, s bár nagyon kellene, de úgy érezte, nem jött meg a Messiás, hogy megváltsa a szenvedéstől az embereket....

Borsi Antal, szüleitek rajztanára, Papus barátja, akik a kötetet illusztrálta, bibliai képpel erősítette meg a verset, mely születéstől a keresztig mutatta meg a történetet, de úgy, hogy József alakjában a *gondolkodó ember* is megjelent. ^[40]

A Profán ima... a kötet egyik kiemelkedő darabja, nemcsak a tragikus gyermekkori emlék miatt, hanem azért is, mert a rendszerváltási megoldások - az *istenhitből magunkra hazudott takarók* ^[41] - bizonytalanságát is megmutatta.

Az is a költő érdeme, ahogy a súlyos gondolatokat finom költői képekbe csomagolja: lebegő könnyedséggel ír, anélkül, hogy a gondolat súlytalanodna. Ezzel a könnyűséggel, a színek és a formák ilyen variációjával oldani tudja élete megszenvedett küzdelmeit. *A testiség gravitációját legyőző szellemiség diadalának tartja ezt Kozma Gizella, a versek ezzel váltak hasonlatossá alkotójukhoz: a teremtés libbenő, pillanatnyi csodáivá az öröklétben.* ^[42]

Hasonló hosszú verse a ciklus - de a kötet - legtalányosabbja: a **Vízió**, amely sajátos látomás keretében foglalja össze a magyar történelmet és sorsot: a pók hálójában megdermedőnek sorsa a halál, de a pusztulás által is részese marad az élet körforgásának. ^[43] Bonyolult áttételei miatt nehezebben követhető benne a gondolat, de a költői aggodalom az emberi sors miatt ebben is nyilvánvaló. S

ennek a vízióknak egy másik megjelenítése a **Fekete** is, amely ugyanezt a szerkezeti formát használja, de gondolatiságában - a természeti kép segítségével - sokszínűbbé válik: az első egység a naplemente egyedülálló és szép megfogalmazása, ezt ellenpontoszza a második egység horrorfilmbe illő volta, és a harmadikban a gondolatot kitágítja és univerzálissá teszi.^[44] összegezte ezt a verset Szederné Bokor Róza. A hégeli gondolkodás felhasználásával még láthatóbbá válik az a félelem, ami a **Víziót** táplálta.

Amikor a világ történéseit számba vette Martinák János, úgy érezte: nem született meg a Messiás, mert a világ megváltatlan maradt. Ebben a hideg világban nincs helye az érzelmeknek:

Szél fészül a sötét éjszakának.
Az úrból le csillagköd ragyog.
Felhőre fagy a Hold mély ezüstje,
s a lélek árnya szökik megrebbenve
a fehéren felizzó havon.

Tél

Csak negatív mintát látott maga körül (**Egy kiválóra**), ami félelemmel töltötte el, hiszen ha megkérdőjeleződnek az egyetemes értékek, akkor azok el is tűnhetnek:

Letörli az arcáról az embert,
S kidülled szeméből a hazafi.
.....
Barát előtt az ajtó kulcsra zárul,
s pokróc alatt karommá rándul
a becézéstől kihúlt tenyér.

Tragédia

A siket őszi fény félelmet és irigységet hordoz (**Sárga szirmú**), az öntudat helyett az önámítás irányítja az embert (**Törjétek szét**). A költői én ebben a világban nem talál fogódzókra:

Itt belül, a magány homályában
egy élet lomjai hevernek,
és égetem csontom pórusában
rózsáját a maradék melegnek.

Késő rózsza

Félelmét a fia pontosan megértette, e versének megzenésítésével bizonyára ezt is jelezni tudta. Az őt körülvevő család melegségében, s egy tanítványtól kapott, bibliai idézetbe csomagolt váratlan szeretetben:

Ne szökj meg, kérlek!
Puha fehér paplanoddal
ölelem drága testedet!
„Ímé, Sionban egy követ tettem le,
próbakövet, drága szegletkövet,
erős alappal:
ki benne hisz, az nem fut!”

Névtelen levél

aztán a költői én is megtalálta azt a segítséget, ami ezen a pesszimista látáson továbbblendítette.

Így válhattak ellenpontokká az **Emlék** és a **Végül** versek: azzal, hogy megidézte a *kuncogó kislányt* és a *gyümölcsöt harapó kisfiút*, elseperte riasztó látomásaiból

fakadó rossz érzését, a fenyegetettséget, megszabadulhatott a világ rémeitől, s legyőzhette az őt lelkileg megapasztó betegséget:

Fény motoz az alvó levelek közt.
Égre szédül a rét darazsa,
s a fák árnya zöld fátyola alól
kiizzik a rózsák parazsa.

Gyerek kuncog,
homok pereg rózsaszín térdére,
s elcsöppenő arany golyót
formáz a nap
szőke kis fejére.

Emlék

Ez a verse egyik, tanítványból barátunkká váló **Posgay Andrea** jóvoltából a gyermekek körében is közismertté vált, mint az élet szépségének hordozója. Olvasás órán erről a versről beszélgettek: nemcsak a jelzőket ismerték fel könnyedén, de a *rózsák parazsa* - metafora kapcsolódási pontjait is bemérték, külön választották a csendes és harsány képeket. S amikor kiderült, hogy ezt a versét a költő lánya 20. születésnapjára írta, s egy emléket idézett fel a gyermekkorából, akkor megrajzolták hozzá azt az emeletes házat is - Tiszaújvárosban az volt a természetes! - amelynek ablakán kinéz költő a kislányára. [\[45\]](#)

Ezzel a verssel nagyobbik unokája is szeret dicsekedni, sőt: nemcsak ezzel, Nagypja egész költői és emberi mivoltával:

Az én papám

Írta: Horváth Szabolcs

Bemutatom Martinák Jánost. Már 65 éves. Sok verset írt, például a legsikeresebb az Emlék, amit az anyukámnak írt. Volt egy verseskötete, aminek a címe Pillanat volt. Nagyon jó tanuló volt, tud történelmet, nagyon jól tudja lefordítani a nyelveket. Ezt Papának írtam névnapja alkalmából. Én nagyon szeretem, mert nagyon okos és szeret engem! Boldog névnapot Papa! [\[46\]](#)

De hogy ezeket a verseket a kötetben a **Töredék** követi, azt jelzi, hogy a gyógyulás Martinák Jánosnál csak elkezdődött, s ha még nem is tértek vissza bizonyosságai, emberi problémái univerzumi háttérrel nyertek:

Sistereg az égi tűzijáték,
s az úr fekete kárpitján kigyúl.
Fölé süvít a Föld kék izzása,
virágot nyit, s az élet szikrája
a villanó éj tükrére hull.

Világmindenség

Ez is a nagy bumm leírása, de mégis meg voltam lepve, amikor **Kiss Miklós** filozófia könyvében [\[47\]](#) láttam viszont ezeket a sorokat a következő szövegkörnyezetben:

...az ősrobbanás egyetemes lökésétől áradó energia a környezetek és a Szubjektumok együttműködő közvetítésével folyamatosan szerveződik, és közben az Összsubjektumok Univerzuma - saját rendszerkomponens rendszerei és

változásait megjelenítő viszonyait kifejező - ARSZO változásfolyamatokként nyilvánul meg.

Martinák János, a költő szavaival:

*„Sistereg az égi tűzijáték,
S az űr fekete kárpitján kigyúl.”
„Virágot nyit, s az élet szikrája
A villanó éj tükrére hull.”*

Minden ARSZO olyan evolúciós téridőszervezettség folyamata, amely az egyedek „genetikai” szervezettségétől függő problémamegoldás és a szelekció révén realizálódik.

A költői segítséggel így vált minden világossá számomra ebben a kérdésben, mert ez a **Világmindenség** című vers erre is jó volt, bár egy a harmadik sor hiányzott belőle, de úgy látszik, arra nem volt szükség a tétel bizonyítására...

Jól látta **Nyirkos Tibor**, hogy ez a kötet koharens módon fejezte ki a rendkívül érzékeny, kritikus, mélyre látó és fogódzót kereső embert az emberi világban, és a hideg, sötét, dermedt univerzumban. Hit és kétely viaskodott ebben a kötetben, de mögöttük megjelent az esendő ember...^[48]

Minthogy ezek a versek egy tanárember írásai, tudása bizonyos veszélyeket is rejtett magába. Kritikus barátai, kollégái szemére is vetették, hogy túl sok benne az utánérzés, József Attila, Pilinszky, Lorca, Jeszenyin, és a többiek hatása, de azt azért ők is azonnal felismerték: hogy ott van bennük az a plusz is, ami az eredetiség felé viszi el a költőt. **Ulisnyák Ottilia**^[49] ezt a költői zsenyének számlájára írta, de **Sinkóné Tóth Zsuzsanna** megengedőbb ebben a kérdésben, amikor így ír:

*A szerzőt nem ismerő olvasó közvetlen hatásokat vél
felfedezni több helyütt, pedig azok akár szavakban, akár*

képekben jelentkeznek, többszöri átélés eredményei. [\[50\]](#)

Mély irodalmi tudással rendelkező költő nem tudja ismereteit a háta mögé hajítani, az *allúziók* és a *rájátszások* révén a költészet élő voltát, folyamatát is megmutathatja.

Mi - Baudelaire óta, vagy talán az ő hatására - a ciklusokra osztott verseket szeretjük, mert úgy érezzük, az egyféle segédlet az olvasónak. Ebben a kötetben azonban bizonyos mértékig gátnak éreztem a ciklusokat, mert a többretegű verseket egyetlen kalickába szorította, ahelyett, hogy teret engedett volna a szabadon futó képzeletnek, amely életre hívta azokat.

Hiszen a kötet versei egy lélektani történetet mondanak el, ahol a különleges kegyelmi állapotba (**Verse**k)robban be a tragédia (**Magyar vers..1992**), ami arra készíti a *költői ént*, hogy újra rátekintve a világra, értékelje azt. Így hát a költő sorra veszi értékeit: az érzelmeket, az eszméket, a vallásokat, s megmérve súlyukat az út végén a halállal találja magát szembe (**Késő rózsa**), mert rájön: a *világ ellobban előlem...* De ez a megoldás nem tetszik neki, ezért megpróbál új fogódzókra lelteni, hogy kiemelkedjen, ami az **Emlék** és a **Végül** versek gondolatiságában talált fel.

Mindezt árnyalja a sokféle időjáték (évszakok, napszakok, történelmi idő és belső idő), s az egésznek egyféle kozmikus háttérrel rajzol (**Létezés, Teremtés, Kozmosz**), abba kerül bele az emberi élet. Távlatot nyert ettől, s e világ sokszínűségét: az egyéntől a közösségig, a jelenből a múltig, a belső világtól a külső viláig vezető útját követni tudjuk. Az *költői én*, aki a közösségben már nem tudott a régi módon feloldódni, egyéni megoldást keresett és talált:

.....

Rögre buggyan a föld izzadása.

Folyón a hab nyárról fecseg.

Metszőkésért sír a barack ága,

felduzzadó ágáért remeg:

Szomjas gyerek tépi le gyümölcsét,

és szürcsölve jót harap belé.

A meleg nap borzolja kis fejét,

s rózsás ujjain csorog le a lé.

Végül

Nem véletlen, hogy ennek a versnek napszakaiból már kimaradt az este, évszakaiból a tél, mert erőteljesen sugallja az egyéni feloldódást. Mindezekből azonban az is kiderült: a verseknek olyan sok vetülete van, hogy számtalan olvasat lehetséges, amit az olvasó szavakkal nem is biztos, hogy megfogalmaz, mivel csak intuíciókkal, empátiával érezhet rá ezekre. Ezek a versek mélyen érző és gondolkodó költői én teremtményei, akit a betegség még érzékenyebbé tett, aki a helyét kereste a világban és újraértékelte az átélteket.

Mindezt sajátos világgépén keresztül láttatja meg Martinák János, és a kötet egyik nagy érdeme az, hogy hitelesen teszi. Emiatt, aki nem is tud minden gondolatával egyet érteni, az is elfogadja szavait, elhiszi neki, hogy az embert megérintő hatásokra így is lehet válaszolni. Így volt ezzel **Kováts Dániel**^[51], az egykori hortobágyi kitelepített, és **Nyirkos Tibor** is, aki árnyaltabban fogalmazott:

Ez a világgép nem idegen tőlem, de nem is sajátom.

Szeretem olvasni, megélni a létértelmezés kétségeit és kínjait, mert nem a magától értetődő, hanem a rejtőzködő jelentések adják az ember valódi, hiteles életérzését. Arisztotelész óta kísérti az embert az a különösség, hogy önmagát igazában a tragédiában tudja kifejezni. Az ezredvég állapota is azt sugallja az önkife -

jezésre képes embernek.^[52]

Hogyan is írta a barát és kolléga, **Borsi Antal**, aki maga is alkotóként néz a világra?

Szemlélődve az eltűnt idő nyomában, s fürkészve a megtalált, s talán még ránk mért tehetséggel, fölmerül a mi dolgunk a világon? gondolata. Tudunk-e suttogni, amikor suttogni kell, merünk -e kiáltani, amikor kiáltani kell? Belülről jön-e ehhez inspiráció, az elégséges, vagy valami külső lendítő erő is kell hozzá?

Mivel pedig úgy tűnt számára, Martinák Jánosnak szüksége van megerősítésre, azt is megtette, amivel az új évezredben is felébresztette a feledésbe merülő alkotókedvet:

Martinák János! Elég soká hagytad szundítani ezt a képességedet, de most már ne titkolózz, játssz kedvedre a szavakkal, gondolatokkal. Megélted és megszenvedted az életet, lehet, hogy hiába várta a parázsevő lovacskát, de megkaptad „a szomjas gyereket”, akinek „ A nap melege borzolja kis fejét”, ahogy írod. Kívánom, hogy írj okos esszéket, gondolatgazdag verseket, fordíts sok gyönyörű és izgalmas mesét. József Attila figyelmeztet bennünket, hogy az idő lassan elszivárog...^[53]

A költő attól lát jobban, mint az átlagember, mert érzékeny idegrendszerrel áldotta meg a természet. Hogy ez jó, vagy rossz, azon felesleges elmélkednünk, hiszen ez az adottság teszi lehetővé számára, hogy mélyebben és másként lásson, mint mi. Martinák János belebetegedett mindabba, amit látnia kellett, majd a maga módján, egyéniségének megfelelően válaszolt a kihívásra. S mindez nemcsak arra volt elegendő, hogy visszanyerje elvesztett egyensúlyát, rátalált egy olyan eszközre: a kibeszélés adta öröme, ami a betegség után sem hagyta cserben.

A *Pillanat* megjelenése után sem szünetelt a versek írása, de az esszék mellett kicsit háttérbe szorultak. Maga a szerző sem törődött velük, mert a *Széphalomban* elszórva megjelent darabok teljesen visszhang nélkül maradtak. Igaz, a művek vesztek is expresszivitásukból, a visszanyert, bár még mindig labilis egyensúly nem készítette harcra a költői ént, megbékélve a világgal ő már csak a gondolatok igazságára figyelt. Az új versek külső formájukban is megváltoztak, a korábbi tömör formák mellett egy részük megnyúlt, vagy több vers kapaszkodott össze: volt idő elmélkedni, ráébredni az élet szépségére.

Egy gyenge pillanatomban aztán *Csillagjáték*^[54] címmel összerendeztem a meglévő alkotásokat, hogy a folytonosságra figyelhessek, de nem tudtam azokat a *Pillanat* ciklusaiba besorolni, bár a felmerülő kérdések ugyanazok - a létezés hogyan jelenik meg a körülötte lévő apró képekben -, csak másféle a hangnem és másféle a versek kimenetele. Így hát gondolatiságuk alapján kapcsoltam össze: Évszakok, Panasz, Neked és Világmindenségcímű ciklusokba. Úgy tűnt, a panasz hangja még mindig erős a költőben, de ez az érzés már erőteljesen ellenpontosódik az évszakok szépségével, az érzelmek erejével és a világmindenség égi s földi csodáival.

Külön ciklusba helyeztem Neked címmel a szerelmes verseket, melyek ebben a kötetben már nem ifjonti hevületűek: a szerelem szeretetté mélyült, s otthonra talált a természet minden elemében. Az együtt átélt jó és rossz események megerősítették kötelékeinket, megértette mindkettőnkkel, hogy a birtoklás kényszere bilincs, ami a repülést akadályozza. Így hát a költő is adakozóbbá vált:

A nagyvilágnak
általadlak,
hogy megőrizhesselek
magamnak.

Általadlak

Ebből már erőt lehet meríteni a rossz napokon is... Ennek a ciklusnak minden darabja születésük pillanatától kedves számomra, s örülök, hogy vannak, mert tudom: szemérmes ezekben a kérdésekben, pedig ő a világmindenség utolsó lovagja... De ha ezek kikívánkoztak belőle, az nagyon jó!

Amikor a ciklusokat kialakítottam, láttam, hogy valójában ennek a kötetnek csak két folyamata van: a panasz hangja és a világ szépsége, értéke... De a panasz sem a régi már, bár még mindig kísért a múlt (**Hazatérés, Álomból. Panasz**), és a becsapottság érzése is erős:

Hol vagy gyermekkor erdeje?
Ki egykor bódult nyári délutánon
fáid mögött rétet, folyót ígértél,
hívó várost, s hitegetted,
hogymeg vár a Nap,
s nekem nyílik ott a távol?

Hangulatok

A nap, mint nap átélt világgal most sincs teljesen harmóniában, hiányérzete abból fakad, hogy értékeit nem értik, vagy félreértik, s a pilla mögé rejtett riadt bámulások miatt könnyen megbillenhet amúgy is labilis egyensúlya:

Ilyenkor lelkünk mélyén
elárult gyermeki ártatlanságunk
miattunk szégyelli magát.

Válasz

De e szomorúság ellenére egyre színesebbé vált Martinák János versvilága, mely csak hangulatában őrzi a szomorúságot, s a felhasznált képek szépségével esetlegessé is teszi azt:

piheg a lég
fény ömlik el a rétre
lomb mögül
madár lendül
feketén az égre
megnyílik a kék
lusta álom nyúlik el a tájon
és a fehér nyírfaágon
megrebben a régi
kósza szép emlék.

Álomból

Ezeknek a verseknek is lehet irodalmi gyökerük, de a képek saját élményből táplálkoznak, s a hangulat nem egyszeri, többször is átélhető:

Tüzes villám ömlik fel az égre.
Szürke felhőn rémül, villog
egy megtévedt fehér madár.
Megcsattan a menny,
s a tikkadt völgyben
esőért nyúlnak epedve
a rezgő keblű almafák.

Hangulatok

A panasz oka azonban változatlanul az a kozmikus méretű magány, mely nemcsak az ő sajátja, emberi kapcsolatainkat egyre inkább jellemzi. Nyugdíjasként ő is szűk körbe szorult vissza: megfosztatott vitapartnereitől, tanítványaitól, nincsenek szellemi kihívásai: *bezárult világban, üres szemű álmok között él, és úgy érzi, lemaradt valamiről:*

Álmomban gyakran téli
elhagyott állomáson járok.
Unottan néz a rőt alkonyat,
és én egyre csak vonatra várok.

Állomás

Persze, ez az elvagyódás sem újkeletű nála, csaknem fél évszázados kapcsolatunk birtokában elmondhatom, ez uralta őt egész életében:

A pénztár fülledten hallgat,
A várókban üresség húsít,
A peron elhalt lépteken mereng.

Egy szál sín fut a havas messzeségbe,
s a lehajló fekete távolban
különös hideg fény dereng.

Állomás

Mégis van ebben is változás. Szenved attól, hogy *a rőt alkonyatban unalom és üresség veszi körül, hogy a jeges éjben kozmikus méretűvé növekszik magánya, de már azt is sejti: a hívogató távol is fekete és hideg, s nem agyermekkori álmok erdejének megtestesülése.*

Így hát ettől a hiánytól már nem keseredik el, nagyobb figyelemmel fordul az őt körülvevő kis világhoz és az abban élő emberekhez. A tavasz szépsége lebilincseli:

Az égre még hűvös üvegkék feszül,
de páros lobbanás villan a tájra.
Cseresznyefa kerítésre habzik,
s virág kelyhén gőzölög
a csilló nap sugára.

Évszakok

Örömmel fedezi fel a körülötte lévő táj szépséges színjátékát:

Hegy fölé tévedt egy kósza felhő.
Most megáll. Majd szertenez.
Lent lustán nyúlik el a város.
Kanyarogva játszik a folyó villámlása
s túl a szunnyadó földnek
csókot ad az ég.

Látkép

Ebben a szépségben is feltűnnek riasztóbb képek (**Őszelő**), még a sárospataki látványt felidéző képsorában is ugyanaz a félelem uralkodik, de a kozmikus méretű képpel eltávolítja azt az embertől:

A vízben riadt nyárfák indulnak,
a híd fehéredő íve megremeg,
s a távolon,
mint egymás hátának feszülő elefántok,
menekülnek a zempléni hegyek.

Nyár éji vihar után

A **Gólya** című versében egy, a rádióban hallott hírré reagált, amiben két tragédiát is észlelt: a hideg miatt későn született fiókák nem tudtak megtanulni repülni, emiatt nem menekülhettek el délre, és az útra kelő öregek a tenger fölött viharba kerültek és elpusztultak. Úgy érezte, ezek a törékeny madarak éppen úgy alul maradtak a természet erőivel szemben, mint ő az életharcban, ezért is érintette meg a tragédia mélysége. De az ebből levont következtetése már erőteljesen emberi és felemelő: *ki habozik, életet veszít*. Ezt a figyelmeztetést már önmagának szánta.

Környezetére figyelve másik ilyen fontos felismerésre is rátalált: az embernek nem az erejét kell fitogtatnia, hanem arra használni, hogy megvédje azokat, akik rá vannak utalva:

„A haragnak nem győznie kell.

Elég, ha hangja alatt megbújhat a falu...”

Évszakok

Így válik erőforrássá számára a természetben megtapasztalt **Lendület**, mely elviheti őt is a vágyott világba: *fényre, erdő mélyére, füves fövényre, a hegyre*. Ennek a versének erejét az igék adják, és az elérhető mélység és magasság elemeiben az örök emberi vágyakat nevesítette. S most, hogy alaposabban átgondoltam a Martinák János verseket, rájöttem, a Lendület rossz helyre került ciklikus rendszeremben, hiszen ez már egyáltalán nem a panasz hangja Martinák Jánosnál.

Ebben a kötetében jó ellensúlyok a körülötte élő emberek, akikben pozitív példákra is talált. Kisunokái mindennapra szóló ajándékok, velük járja be az ismerős tájakat, és ők közvetítik az élet örömeit. Ezek a versek új szemléletének tanúi, hiszen míg a **Pillanat** darabjaiban még szemérmesen, csak áttételesen

vallott gyermekei örömről, itt már nyílt kitárulkozással szólítja meg őket.
Nagypapaként már tudja: Szabolcs az őt körülvevő csodák fontos eleme:

Fel-felcsobog a klarinét hangja,
Szabolcs zenél, s felfrissül a lég:
körüöttünk madárfütty szól,
mackó cammog, mókusok rohannak,
s a lengő ágon meglepetten
felfigyel egy kósza kis veréb.

Kisunokámnak

Matyi hatalmas életszeretete, erős érzelmi viszonyulása a világhoz őt is
átalakította:

S a földalattin is az ajtók halkán
most neked zárulnak,
a kocsik is az újabb állomásra
lassabban rohannak.

A házak közt úszó villamos is
a sarkon csengve forgolódik,
s az állomáson pihenő busz
simogató kis kezdről álmodik.

Üzenet

*Örömből örömré születtek ők, ezért dalosszívűek, akik pusztán
létezésükkel balzsamot adnak, s tudjuk, ennél többet is jelentenek: az öröklétet,
hisz általuk a nagyszülők porszemnyi élete távlatossá válik...*

A megismert fiatal költőnő **A fény menyasszonya**, akinek a természet maga súgja
meg a létezés édes titkait... És az élők mellett ott vannak számára a múlt nagyjai
is. Amikor Szent Erzsébet évforduló volt, sok ünnepségen méltatták őt.

Számunkra a legemlékezetesebb egy misztériumjáték volt: a sárospataki Bazilika Minor gótikus oszlopai közötti Palya Bea és egy különleges férfikórus éneke szárnyalt az ég felé. Martinák János ekkor átgondolta ennek a szegény kis Árpád-házi királylánynak a történetét és a következtetése egyértelmű lett:

„A hanyag teremtés továbbszövője voltam egykor,
és nem volt elég az arany selyemfonál.”

Szent Erzsébet misztériumjáték

Nemcsak személyek, művek is hatottak rá. A **Japán képek** című verset **A repülő cseresznyefa** című japán népmesének köszönheti, amikor a történetbe ágyazott verset nem egyszerűen lefordította, hanem a maga képére formálta. Nem új ez az eljárás a magyar irodalom történetében, hiszen így járt el Ady is, amikor Szapphó szövegét saját verssé alakította. A japán vers tartalmi és formai finomságai pedig termékenyítően hatottak költészetére.

Az utóbbi évek legfontosabb munkáit **Comenius**nak köszönhetette, filozófiájáról és költészetéről írott dolgozataival új oldalát tárta fel a közismert cseh-morva pedagógusnak, miközben megérintette egyéniségének különlegessége. Éppen ezért nagyon felkapta a fejét, amikor a Magyarok Világszövetsége Sárospatakon táblát avatott arról, hogy Comenius voltaképpen magyar volt, s ezt nagyobb érdemének tartották, mint életművét. Elkeseredett attól, hogy ilyen külsőségekre figyelnek, ahelyett hogy valódi értékét emelnék magukhoz. Válaszverse ezt tükrözi:

Hitted: a lángoló föld fölött, gomolygó ég alá
neked kell elhozni a fényt,
mely ha elárad az emberszívben,
felébreszti újra a reményt,
hogy egy országgá lesz a világ,
hol elárvult néped újra békére lel,

hol az ember az élet öröméért munkál,
s végre a létezés igaz életté lesz.

Comenius szobra előtt

Élők és holtak megidézése után folyamatosan tágult a *költői én* tere: a **Tánc** kozmikus látomását még szűk helyen, a gimnázium udvarán álmodta meg, de ez a kép visz el bennünket az elérhetetlen, és mégis vágyott messzeségbe, amikor megismétli az előző kötete egyik sűrítményét az univerzum megszületéséről. **(Világmindenség)**

A kötetet lezáró versben aztán visszatér a jelenhez, és a világ, az élet különös szépségében, annak otthonosságában a költővel együtt megkapaszkodhatunk:

A táj sóhajt.

Az éj tavából

pajkos szikrák kiragyognak.

Összefutnak,

kihunynak,

Újra gyúlnak.

A menny rezzen,

és az égről

égó csillagok

leragyognak -

Csillagjáték

Így vált átjárhatóvá a költői én számára a kis és nagy világ... Ebben a kötetben egy újjászületett Martinák János jelentkezett, akinek költőisége és formakultúrája

egyaránt megújult. Nem lépett ki önmagából, csak megértőbbé vált a körülötte lévő világgal. Már nem a múlt rémeivel viaskodik, visszatért a jelenhez: figyel arra, felfedezi, és megmenti értékeit, amivel újabb értéket teremt.. Költői ihlet és mesterségbeli tudás így találkozott össze szerencsésen újabb verseiben...

Új verseit olvasva megállapíthatjuk, hogy békés ez a világ. Nincs benne viaskodás, mert már korábbi verseiben kiharcolta magát. Megmaradt számára a világ szépsége, és tud gyönyörködni az emlékekből vagy a vágyakból megszülető lehetőségekben. Visszatértek ide is a **Pillanat** című kötet egyes motívumai, a világ számára azért mégsem teljesen idilli, mert úgy véli, azt csak pillanatokra érezheti az ember. Még mindig mérgező a múlt, s a jelen is telve fenyegetettséggel, de már nincs szüksége harcra, menekülésre. Felismerése erőt adott neki: mindenkinek azt kell tennie, amihez ért: meg kell metszeni a barackfát, amikor az *késért sír*, vagy meg kell írni a verset, amikor az kiköveteli magát...

3. Recenziók, esszék és elemzések

Martinák János prózai munkái végigkísérik egész pályáját, hiszen az az értelmiségi lét velejárója volt mindig, melyek azonban nála egyféle önkifejezéssé váltak. Kezdeté egyetemista korába nyúlik vissza, amikor az **Egyetemi Élet** újságírójaként az egyetemi élet mindennapi eseményeiről, egy-egy felfedezéséről írt. Sajnos, ezek nem maradtak meg gyűjteményünkben, ahol csak 1965-től találtam tőle írásokat.

Az egyetemi évek szép hozadéka volt a filmművészetrel való megismerkedése, s ha rendezői út járhatatlanná is vált a számára, a filmek szeretete része maradt életének. Első írása - **Gondolatok a képi kifejezésről**^[55] - ennek elméleti megközelítése lett, amelyet egy gyakorlati javaslattal toldott meg a helyiek számára: játsszák le újra a filmszínházak a nagy klasszikus filmeket, és segítségükkel a hozzáértők tudatosítsák a képi látásmód újszerűségének értékeit.

Példaként Dovzsenkó: Scsorsz című filmjét elemezte, melyet akkoriban mutattak be Berettyóújfaluban. Nemeskürty István A filmművészet nagykorúsága címmel ekkoriban adta közre 17 film elemzését, melyben ötlete megerősítését látta. Az erről írott recenziójában^[56] ügyesen emelte ki az elemzett filmek értékét, a könyv nagyszerűségét, de az írás megjelenésére nem találtam utalást.

Püspökladányi életéből két tanulmánya maradt fenn: egy szociológiai felmérés összegzése és egy hozzászólás a Jancsó filmekről szóló vitához. Az Egy pillantás a püspökladányi termelőszövetkezetek fiataljaira (1967) címében történelmi utalást hordoz^[57], s mára éppúgy leleplezésként hat, mint annak idején Széchenyi műve. Tudományos dolgozatként ez az írása még nem állná meg a helyét, de olvasmányként nagyon fontos: a falusi fiatalok bezárt sorsáról közöl mára elfelejtett adalékokat. Ez a püspökladányi pillanatkép a várostörténet egy szeletét őrizte meg, kár, hogy nem egészítette ki a felmérés teljes leírásával, a megfelelő tudományos apparátussal, ma fontos forrásként használhatnák.

Első, nyomtatásban is megjelenő tanulmánya is Püspökladányban született meg, amikor a *Társadalmi Szemlé*ben, a kor egyik nívós társadalomtudományi folyóiratában szólott hozzá a Jancsó Miklós vitához. Az Egy vélemény^[58] (1968) új elemet vitt e polémiába azzal, hogy elemezte Jancsó Miklós témakeresésének személyes hátterét, s ezzel meg tudta magyarázni azt a *szellemi izgalmat*, amit a Jancsó-filmek ekkoriban kiváltottak. Hozzászólását Jancsó történelmi trilógiájának^[59] darabjaival támasztotta alá, mert úgy érezte: a romantikus Jancsó hősök a rendező belső vívódását hordozzák, ezek miatt ezek a filmek a humanizmus drámái.

Amikor átköltözött Sárospatakra, az életmódváltás, a napi robot és a színmű megírása háttérbe szorította ezt az intellektuális tevékenységét, de a sátoraljaújhelyi Czinke Ferenc kiállításon látottak hatására tollat ragadott, s cikket küldött arról a megyei irodalmi folyóiratba, a *Napjaink*ba. Írása a rácsodálkozás élményét nyújtja ma is: Modernség és

népiesség (1972) találkozásának jótékony hatását elemezve talált rá az újhelyi kötődésű grafikusművész ars poeticájára: *Korunk rettenetei között számba vegyük mindazt, ami emberré tesz bennünket, belőlük merítsünk erőt, és ne hagyjuk, hogy a barbár erőszak, önzés, kegyetlenség uralja a földet.* Ezt a mondatot akár Martinák János is így írta volna le, hiszen akkoriban már törékeny vállára vette az emberiség gondjait, és finom látásával többet érzékelt a körülötte zajló eseményekből, mint mi, a hétköznapiakban görcsölők.

Ez a cikke mégsem jelent meg, mert - mint Zimonyi Zoltán, volt évfolyamtárs leveléből^[60] értesültünk - a régi szerkesztő alvó ügyei közt találtak rá más írásokkal egyetemben. Bár Zimonyi Zoltán ekkor felkérte, hogy cikkeivel működjön közre, de erre akkor került sor. Valószínűleg közös újhelyi éveink egyéb munkái vették el a figyelmét. Irodalmi műsorok összeállítása mellett a közös tanulmányok írását is kipróbáltuk,^[61] amelyekkel az együttműködés öröme túl pontosítottuk a tudományos munka kritériumait is, amelyet aztán később már mindketten külön-külön hasznosítottunk...

Martinák János Összes Írásai között ezek először könyvismertetésekben realizálódtak. A **Két könyv - egy téma** (1972) párhuzamos könyvismertetés Jerzy Wiatr: *Az ideológia alkonya?* és Sándor Pálnak *Az ideológiáról írott tudományos művéről*, melyek kapcsán az akkoriban fontos vitákat kiváltó ideológiai alapozásról is elmondta véleményét. A lengyel szerző 1969-ben megjelenő könyve volt az első kísérlet arra, hogy a filozófiát önálló tudományként kezelje, s ne rendelje alá semmilyen tudatformának. Martinák János recenziója élvezettel mutatja be rendszerezését, s hiányérzete csak amiatt volt, hogy nem vizsgálta az ideológia genezisét, amire a magyar filozófus művében talált rá. De erről sem csak egyszerű könyvismertetést írt: a maga számára is tisztázott bizonyos fogalmakat, amire aztán későbbi munkájában, gondolkodásában építhetett.

Major Ottó: *Szerelem és halál a Kapucinus utcában* című könyvéről úgy írt elemzést, mint **Egy időszerű könyv időszerűtlenségéről** (1973). Pedig ez az írása

a kor egyik bestselleréről szólt, aminek elolvasása után hiányérzete támadt, s azt fogalmazta meg. Nem csodálom, hogy ez az írása nem talált magának helyet akkoriban! Ezek a munkák nemcsak ambícióit, hanem érdeklődését is megmutatják, de a vidéki tanárság szorításából nem tudott kitörni, és gondolataira sem voltak kíváncsiak.

Amikor átkerült a sárospataki tanítóképző könyvtárába, mindketten azt hittük, felvirradt az ő ideje: a tudományos munka ellensúlyozhatja a hivatalnokoskodás monotóniáját. Amikor a **Társadalmi Szemle** közölte H. Sas Judit: A nő és a férfi a családban és a társadalomban című tanulmányát, hozzászólásának érvanyagát a főiskolai hallgatók által készített felmérés adataival támasztotta alá, így cikke nemcsak szociológiai érdeklődését tükrözte, hanem a pataki képzőben folyó hallgatói aktivitást is. Értékét dr. Héthy Lajos főszerkesztő levele^[62] is elismerte, de mert H. Sas Judit írásáról nem nyitottak vitát, nem közölték azt.

Egy másik írására válaszolva Füleki József^[63] azt írta, várták, hogy személyesen megymajd be a szerkesztőségbe, ami vidékről - két kicsi gyerek mellől - akkoriban sokkal nehezebb volt, mint ahogyan azt Budapesten elképzelték. Ma már úgy vélem, talán azért sem figyeltek rá kellőképpen, mert a film, a szociológia iránt akkoriban megélnkült az érdeklődés, egy kis szűk csapat azt kisajátította, ahova egy vidéki könyvtárosnak nem szívesen adtak belépési lehetőséget. Aztán a hivatalnokság nyűge, a sikertelenség hosszú időre elvette alkotókedvét.

A tanítóképzős könyvtár vezetőjeként az ottani évkönyv munkálataiban vett részt, ebbe írott cikke azonban hivatalos jelentés lett. Egyetlen írása jelent meg ekkoriban, melyet a **450 éve született Károlyi Gáspárról** (1980)^[64] készített. Bár ez az időszak már tartalmazott egyféle nyitást az ilyen témák irányába, Martinák János cikke inkább könyvészeti leírása lett a Vizsolyi Bibliának. De a téma kapcsán áttekinthette a magyarországi bibliafordítások történetét, a könyv megszületését és utóéletét olyan könnyed stílusban, amivel a nem vallásosok is megérthették a *Biblia kultúrtörténeti értékét*.

Hogy könyvtárvezetői pozícióját megerősítse, beiratkozott a budapesti egyetem könyvtár szakára, ahol újabb diplomát szerzett. Ezek az évek - minden nehézségük ellenére - sokat jelentettek a számára, mert az ELTÉ-n olyan kezekbe került (Voit Krisztina, Fülöp Géza, Babinszky Béla, F. Vankó Ildikó), akik szakmájuk elkötelezettjeiként a hallgatókat is kellően tudták inspirálni. Martinák János szemináriumi dolgozatai egy-egy folyóirat ismertetése köré szerveződtek, de a munka kapcsán addig tilos területekre juthatott, s ezzel a kutatás izgalmát is megismerhette. A **Szép Szó** és József Attila, Kemény Zsigmond és a **Pesti Napló**, az irodalmi Deák-párt és Csengery Antal kapcsolatáról írott dolgozatai őrzik ezek emlékét.^[65] Ezek számomra sok újdonságot tartalmaztak, mert Martinák János elhelyezte őket a korban, s megmutatta a többi folyóirattal való kapcsolatukat is. Sajnos, ezek könyvtáros szemmel készültek, így a kiválasztott lapok nagyhírű szerkesztőinek írásairól keveset szólt, pedig engem az is érdekelt volna.

Már a sárospataki Rákóczi Gimnázium tanára volt, amikor visszatért a debreceni egyetemre, s elvégezte a magyar szakot felfrissítő továbbképző tanfolyamot. Nagyon irigyeltem akkoriban, hiszen heteket töltött a kedves Debrecenben, de érdekes módon a hazai pálya nem jelentett számára akkora szellemi kihívást, mint a pesti. A Székely János drámáiról készített záró dolgozat^[66] görcsösségről árulkodik, őrzi Görömbei András szigorú kritikájától való félelmét is. Pedig témája különleges: a határon kívüli magyar alkotók iránt a nyolcvanas években indult meg az érdeklődés. A kettős kötődésben élő Székely János pályája akkoriban már le is zárult, filozofikus látása, a történelem iránti érdeklődése volt az a pont, amivel megfogta Martinák Jánost. Székely János magányos hősei azért is találtak nála visszhangra, mert saját eszméinek megerősítésére talált rá a drámákban. Első esszéírói korszaka tulajdonképpen ezzel, a Székely János drámáiról írott dolgozattal lezárult, az írások sorát ezután hosszabb pauza követte. Pedig ekkorra már fórumra is talált a **Somogyban**, de a betegség miatt a felkérésnek már nem tudott eleget tenni.

A betegségből lábadozva aztán újra erőre kapott, s az írás a kór legyőzésének fontos eszközévé vált. Eleinte felkérésre, adott témákat fejtett ki, később aztán régi vágyait igyekezett teljesíteni. Ezek az írások többnyire meg is jelentek a *Hévíz*, a *Széphalom*, a *Zempléni Múza*, a *Honismeret* és a *Magyar Jövő* lapjain, ami erős ösztönzést jelentett számára, hiszen a nyomtatott szó varázsát már ismerte. Bár ezekre nagyon kevés visszajelzés érkezett, de az írás maga is gyönyörűséget, szellemi kihívást jelentett számára, így hát nem lehetett ezektől eltéríteni: határt ezekben csak egészségi állapotának milyensége szabott.

A *Hévíz*^[67] a Dunántúlon megjelenő művészeti és művelődési folyóirat, amikor Laczkó András, a *Somogy* volt főszerkesztője ide került, tér nyílt az ebben való megjelenésre. Ez lett a gyógyító írások^[68] első megjelenési helye, ahova a témákat a főszerkesztő jelölte ki, s a megegyezés szerint esszét várt a lapjába. Lorántffy Zsuzsannával^[69] és Cs. Szabó László Sárospatakra küldött könyvtárával^[70] így Martinák János ismertette meg a Dunántúl olvasóit, majd kiruccant a szlovéniai magyar irodalom egyik jeles alakja, **Varga József**^[71] novelláskötete segítségével a magyar irodalom eme kevésbé ismert területére. Ezek a gördülékeny és olvasmányos esszék pontos irodalmi és történelmi ismereteket rejtettek magukban, de nem terhelték meg úgy a befogadókat, mint a tudományos dolgozatok. Ezekben munkálta ki élvezetes esszéstílusát, amely írásainak hordozójává vált.

Ebben a formában készítette el Csokonai és Sárospatak^[72] kapcsolatát feltáró dolgozatát is, amely a *Zempléni Múzában*, a környékhez kötődő társadalomtudományi és kulturális folyóiratban jelent meg. Emlékszem az arcára, amivel a dolgozatát tartalmazó periodikát kezébe vette: esszéjét a gondos szerkesztő, Földi Lilla - megkérdezése nélkül - tudományos apparátussal látta el, mert csak így tartotta méltónak a megjelenésre. Martinák Jánosnak minden írását komoly (tudományos) gyűjtőmunka előzi meg, céduláinak tömegével már eláraszthatnánk egy kisvárost, de az esszéírás szép hagyományát folytatja,

amikor a szépirodalom és a tudományos stílus átmeneteként dolgozza fel a megszerzett ismereteket. Ez a *lecke* nemcsak attól vette el a kedvét, hogy a **Zempléni Múzsaszámára** írást adjon, de a kedvelt formája is eltűnt egy időre életművéből, átadta helyét a versértelmezéseknek és a tudományos dolgozatoknak.

Arany János: Az elkésett című kis költeményének elemzése még a betegség árnyékában született,^[73] s szakmai fórumunknak, a **Magyartanításnak** elküldve fedeztem fel a megjelenés gyógyító hatását. Egy kicsit megijesztett ugyan a versválasztása, a *menni készülés* azonban átmeneti hangulattá vált, amikor ráébredt, hogy van még néhány tartozása ezen a területen. Így születtek meg a **József Attila**^[74] és **Vörösmarty Mihály**^[75] alkotásairól írott *versértelmezési-megközelítési kísérletei*, melyek - a főszerkesztőt követve - már a **Magyar Jövőben** láttak napvilágot. Ez a két versértelmezés Martinák János életművének kiemelkedő darabja lett.

Vörösmarty: Az emberek című verse végső reménytelenséget sugall, és fájdalmas embergyűlöletet fejez ki. Martinák János dolgozata bebizonyította, hogy ez nemcsak Vörösmarty gondolata, korézés is volt; Vörösmarty volt az, aki a dezilluzionizmust szociális érzékenységgel kapcsolta össze. Ebben a versében új alakformát is teremtett a belső történések tolmácsolására, melyet az elemzés során folyamatában követett. Ezzel tudta bebizonyítani, hogy e *zord emberlátomás* a költő keserűségének kifejeződése, mely a bibliai időtlenségen és az asszociációkon alapul. E verset tanulmányozva talált rá Martinák János a nemesi reformliberalizmus gyökerére, mint a vers harmadik szellemi vonulatára, ami figyelmét diákkori kedvencére, a Zalán futására irányította.

József Attila: Medáliákja, a magyar irodalom egyik legtalányosabb verse is régen izgatta a fantáziáját: 1927/8-ban, s később sem fogadta osztatlan lelkesedés, pedig a 23 éves költő életműve legérdekesebb darabját alkotta meg benne. Versértelmezésében - részenként haladva - beszél a ciklus darabjainak életrajzi

hátteréről, a metaforák összetettségéről, a költői képek szépségéről és a titokról: a végtelenségig kiterjeszhető értelméről, mely az asszociációknak köszönhető. Fontos ismereteket tudhatunk meg elemzése jóvoltából a versformát jelentő ún. *komprimált versről* is. Tanításomban felhasználtam ezt az értelmezést, mely egyetlen verssel megmutatta a lírai hős belső fejlődésének, eszmei-emberi felemelkedésének útját, s e folyamat stációit.

Amikor Martinák János visszatért Vörösmarty művéhez, a **Zalán futásához**,^[76] nemcsak a gyermekkori élményt élte újra, a honfoglaláskori Bodroglakot is felfedezte olvasóival. Ez az írása abban a **Széphalomban** jelent meg, mely a Kazinczy Társaság - melynek ő is alapító tagja volt - évkönyve, s amiben verseivel ő is ott volt már évek óta. 2005-től kezdve ez lett dolgozatainak megjelenési helye. Hogy ez egyféle lokálpatriotizmusból alakult így, vagy mert a **Magyar Jövő** szellemisége eltérőben volt az általa vallottaktól? Nem tudjuk, de innentől kezdve minden évben egymás mellett jelennek meg a Martinák versek és tanulmányok ebben a magas tudományos színvonalat képviselő kiadványban, ami Kováts Dániel szerkesztésében már 20 éve jeleníti meg Zemplén múltbeli és jelenkori értékeit. Azt hiszem, fontos volt számára Kováts Dániel személye is, hiszen kezdettől fogva segítette munkáját, elismerése egy-egy vitamininjekcióval volt mérhető.

A **Zalán futása** lett a reformkor nyitánya, amiből Martinák János célirányosan a Bodroglak leírását emelte ki, mint az idill, a béke helyét. Vörösmarty erre vonatkozó földrajzi ismeretét Anonymustól szerezte, aki nagy ismerője volt ennek a vidéknek, de neki igazán az ellenpontosítás miatt volt rá szüksége: a harcok szünetében Ete és Hajna itt találkoztak, s Vörösmarty igazi tündérszigetként írta le a helyet:

Bodroglak szigetén hegy emelkedik a hideg éjnek

Tája felé, egyedül, erdővel övezve derékon,

Zölden alul, pusztán s szirteknek hagyva fölülről.

Kis Tice, a Tisza habjaiból lesietve aláfoly

Balja felől, jobbán Bodrog fut csendes örömmel;^[77]

Helytörténetet élesztő írásai inentől kezdve más csatornán is eljutottak azokhoz, akiknek szánta, amikor 2006-tól Sárospatak hivatalos honlapjára^[78] - ezzel a világháló forgatagába - is bekerültek a hely szellemiségét megidéző írások a következő felvezetéssel:

TUDÓS TANÁRAINK

Városunk méltán büszke múltbéli és jelenkori tudós tanáira, hiszen általuk lett Sárospatak világhírű iskolaváros. Ezúttal Martinák János nyugdíjas gimnáziumi tanár eddig megjelent tanulmányaiból és verseiből gyűjtöttünk össze egy csokorra valót, azzal a céllal, hogy azokat a fiatalok tanulmányaikhoz felhasználhassák, az idősebbeknek pedig kellemes olvasmányként szolgálhassanak- annál is inkább, mert Martinák tanár úr itt megjelenített publikációi pataki vonatkozásúak. Kit ne érdekelne Cs. Szabó László, aki könyvtárát Sárospatakra hagyta, kit ne érdekelnének Csokonai Sárospataki évei, Lorántffy Zsuzsanna élete, vagy a honfoglaláskori Bodrogköz megjelenítése a Zalán futásában?

Okkal reméljük, hogy hasonlóan pozitív visszajelzéseket kapunk majd Martinák János írásairól is, mint honlapunk főoldaláról már korábban elérhető tanári írásokról.

Kérésünkre Martinák János a következőket árulta el magáról:

1941. május 9-én születtem Endrődön. Debrecenben és Budapesten szereztem diplomáimat, és 1969 óta Sárospatakon élek. Először Sátoraljaújhelyben, majd a tanítóképzőben dolgoztam tanárként és könyvtárosként. 1982-97 között a

sárospataki gimnáziumban tanítottam magyart és történelmet. Feleségem is pedagógus. Jelenleg nyugdíjas vagyok, irogatok, verseim 1999-ben jelentek meg, esszéim folyamatosan látnak napvilágot. Gyermekeim - Márta és Péter - is a családi hagyományokat folytatják, Budapesten és Miskolcon élnek és két kisfiú nagypapájává tettek.

A közelgő 65. születésnap alkalmából köszöntjük és még sok, termékeny, alkotó évet kívánunk jó egészségben ...

Törő Gábor

S milyen nagy is az internet hatalma! Sétáinkon egyre több sárospataki ismerős sürgette az újabb írások feltételét, aminek átgondolása után elkészítettem *Martinák János honlapját*^[79] **Legeza Ilona** barátunk technikai kivitelezésében, amelynek - a számláló tanulsága szerint - naponként több látogatója van. S nemcsak olvassák, adatait fel is használják: pl. a Felvidék.hu-n megjelenő Lorántffy Zsuzsannáról szóló írásában Balassa Zoltán forrásként az ő tanulmányára is hivatkozott... Ezzel immáron Martinák János felsőbb osztályba lépett: *lábjegyzetté* vált....

Szent Imre történetét eredetileg a *Hévízbe*^[80] írta meg esszé formájába, akinek születése 1000. évfordulóját ünnepeelve a *Honismeret*^[81] felkérésére ebből készített egy tudományos dolgozatot, mely messze túlmutat az első változaton. Dolgozatában nemcsak az első keresztény királyunk fiának történetét tekintette át, szólt Gellért püspökről, a királytükrök forrásértékéről, a szentté avatás rítusáról és arról, hogyan jelent meg Imre herceg alakja a művészetekben. Ezek miatt írhatta **Katona Rezsőné** elismerően levelében^[82]:

.....
Érdeklődéssel és élvezettel olvastam kitűnő tanulmányát, amelyben ismét szembesültem azzal a tapasztalattal, amelyre Szent Erzsébet

szentté avatási jegyzőkönyvének fordítása közben magam is jutottam: milyen sokat ártnak az aktuális szempontok által vezérelt legendák az éltető történelmi alak valós megismerését...

örülök, hogy ilyen részletesen kitért a szentté avatás korabeli gyakorlatára. Élvezetes volt olvasni Szent Imrének a különféle művészetekben megjelenő alakjáról. Milyen igaza van a barokk Imre - ábrázolásról írt megállapításban...

.....

Milyen nagy örömet jelentett a számára ez a levél, hiszen kevés visszajelzés jutott el hozzá írásainak értékéről!

Berzsenyi Dániel szerelmi költészetéről írott esszéje^[83] is Laczkó András felkérésére született, mely a **Magyar Jövőben** összeállított tematikus lapszámban jelent meg. Ebben még egyszer visszatért kedvenc esszé formájához, de azért tudományos precizitással bontotta ki témáját. Berzsenyi egyéniségének titkát kutatta érzelmei tükrében, és a szerelmes verseket faggatva egy teljesen új költőre talált, mely eltér a veretes versekbenélőtől. Milyen gáláns is volt! Nem árulta el, hogy kikhez írta szerelmes üzeneteit, inkább vállalta a csélcsap látszatát: Lolli, Nelli, Fanni, Naca, Cenci, Eszti, Dudi, Emmi és még egy tucatnyi hölgy ostromolta őt. De ebben is volt valami jó, mert neki nem kellett átírnia verseiben a neveket, mint Kisfaludy Sándornak, vagy Csokonainak! Martinák János szívós munkával kiderítette, ki lakott az egyes nevek mögött, s ezzel gazdagította a ma már rendkívül széles Berzsenyi irodalmat.

Könyvtárigazgatói múltja óta izgatta őt **Ungvár-Németi Tóth László** alakja^[84], amióta meglátta ott Erdélyi János hagyatékban az 1816-os verseskötetnek addig felvágatlan példányát. Ezt a XVIII. és XIX. század fordulóján élő költőt Kazinczy nagyra értékelte, Weöres Psyche című regényének egyik hőségévé tette. Martinák János visszament a gyökerekhez: versein keresztül próbálta kideríteni világlátását és költői tudását. Megkapta őt az a szemlélet,

ahogy az orvos-költőben egyesült a természettudományos szemlélet és a filozofikus gondolkodás:

Önts az anyagra savanyt, ki repül a szénszesz az égbe,
S más újabb testté változik a' kis agyag.
Rontsd le por-alkatomat, beomlik Lelkem az égbe,
S más újabb testté változik a kis agyag.

XXXIX. Az Ember Alkatja^[85]

Ez volt első találkozásunk ezzel a korrall, írása hozzájárult ahhoz, hogy a Martinákné Kiskönyvtárához csatlakozó *sárga sorozatom* - mely különleges művek hasonmás megjelenítése - ezzel a verses kötettel gazdagodott, néhány barátunk legnagyobb örömére.

Eötvös József^[86] költészetéről írott tanulmánya régi törlesztés, melynek gyökerei a gimnazista korig nyúlnak vissza. Amikor az Eötvös Kiadó - dr. Kováts Dániel szerkesztésében - megjelentette az epikusként számon tartott Eötvös József verseit, Martinák János újabb kutatóútra indult, aminek vége újrafelfedezés és rendszerezés lett. Betegsége révén más szemmel nézett a költőre, s nemcsak a maga számára talált verseiben kapaszkodót, az olvasó is izgalommal kísérheti végig a költő Eötvös szellemi fejlődését, költői útját, s közben értékes ismeretekkel gazdagodik a kor irodalmáról is.

Bessenyei György^[87] alakja még ennél is közelebb állt hozzá, hiszen berettyóújfalui diákként első *irodalmi kísérletét* róla írta, évente ott állt Bakonszegen, a költő sírjánál, és ott fogalmazódott meg benne a vágy, hogy ő is *alkotó módon* szeretné leélni az életét. A költő Bessenyei felfedezését maga Bessenyei gátolta legjobban, hiszen verseit nem jelentette meg külön kötetben, csak művei függelékeként, Martinák Jánosnak úgy kellett azokat összezsipegetnie, ha kezdeni akart velük valamit. Személyiségéhez igazán *értekező versei* kerültek

a legközelebb gondolatiságuk, áradó lendületük révén, hiszen filozófus hajlamuk közös volt. A XVIII. századnak ez a sokszínű alakja töprengései révén jutott el a tudományhoz, mint embert javító eszközhöz, és a magyar nyelvhez, amely közvetítője lehet ezeknek. S bár gyermekkori bálványáról írt Martinák János, már eljutott a bölcsességnek abba az állapotába, amikor képes volt a költő iróniáját is felfedezni: költői önportréjában talán magára is ismert:

Egy-két vers, ha elsül éjfélkor fejedben,
Leírnád... setét van; majd nem jut eszedben.
Csikorgó ágyadon jobbra, balra fordulsz,
Papucsba hágsz; felkelsz, pennát, papirost dúlsz,
Az ablakra nézel, virradtát ott lesed.
S fülén fogva tartod fejedben a verset,
Országot vesztettél, ha elszalasztottad,
És agyvelőd térjén többé meg nem kaptad.^[88]

Emlékezete szerint ez az írása hozta meg számára a legnagyobb dicséretet: a Svédországban élő **Kazinczy Ferenc**- neves őse azonos nevű leszármazottja - írta Kováts Dánielnek, hogy Bessenyeiről Martinák János írásából tudta meg a legtöbbet...

Kazinczy Ferenc és Kisfaludy Sándor vitáját felidézni Kazinczy földjén, az országnak ebben a szegletében, felér egy kisebb szentségtöréssel, de Martinák János igazságérzete azt követelte, hogy ne térjen ki e kihívás elől. Alapos tudományos dolgozatban járta végig a két költő összecsapását kiváltó valós és vélt sérelmeket és az azokhoz csatlakozó tévhiteket. Kisfaludyból Kazinczy kritikája váltotta ki az *írói diktátorság* vádját, de a két költő eltérő világnézet, költői felfogása miatt természetes is ez a szembenállás - mondta ki Martinák János - melyet még Kisfaludy érzékenysége is súlyosbított.

A Martinák János munkáit áttekintő időszak utolsó két esztendeje **Comenius** jegyében telt számára. Talán természetes is, hogy itt, Sárospatakon élve, eljutott hozzá, hiszen Lorántffy Zsuzsannáról már találkozott alakjával, a nevét viselő főiskolán dolgozott, tagja a **Comenius Társaságnak**. De őt igazán nem a pedagógus, hanem a filozófus Comenius^[89] érdekelte, és az az emberi magatartás, amely a veszélyben is sajátja maradt ennek a különös személyiségnek. Comenius filozófiájáról ilyen összeszedetten Martinák János írt először, és a Comenius versekre is ő irányította rá a figyelmet. Pedig az nem is volt olyan nagyon egyszerű munka, mert a versek cseh vagy latin nyelven lefordíthatatlanul állnak a több évszázada kiadott könyvekben, újabb kiadások csak Csehországban vannak, s azok is már túl vannak a fél évszázados koron. Egyetlen vers magyar fordítására talált rá Gulyás József sárospataki tanár hagyatékában, de az is inkább nyersfordításnak tűnt számára, nem viselte magán Comenius költőiségét.

Első menetben még csak a Varsóban élő Szilágyi Szabolcsot mozgósította, aki pozsonyi barátait is meglepte kérésével, mert Csehországban nem tartják számon **Comeniust, mint költőt**^[90]. Végül a sárospataki egyházi gyűjteményben rátalált az ócseh nyelven írott versekre, amiből egy cseh nyelvkönyv, egy cseh szótár és a jó öreg Hadrovics - Gáldi segítségével maga hívta életre magyar nyelven a XVII. században élő filozófus-költőt. Egyféle elvarázsoltságban élt heteken keresztül, ahogy az asztal és a számítógép között cikázott, s ahogy egy-egy szép sor esetén hangosan örvendezett. Ez volt az alkotás igazi öröme, boldog vagyok, hogy részese lehettem....

Felfedezését nemcsak olvasókörenek^[91] tagjaival oszthatta meg, a **Comenius Társaság** által rendezett felolvasóülésen még a társaság új díszelnökét, R. Várkonyi Ágneszt is meglepte. Mindehhez szükséges volt mindarra a tudásra, amit birtokolt, s ami anyaggyűjtés közben Comeniusról és koráról ráakódott. De a legfontosabb az a belső ráhangolódás lett, amivel e versekhez közeledett.

Így váltak a betegség tudat elhességére szánt tudományos munkák Martinák János számára önkifejezésekké. Az a harmincegyvalahány tanulmány^[92], amit összegyűjtöttem, nemcsak tudósi rátermettségnek bizonyítékai, belső énjéhez is kulcsot ad annak, aki erre kíváncsi. Számomra pedig a közös munkát is ezek jelzik, hiszen Martinák János az anyaggyűjtésnek hagyományos, cédulázós módját gyakorolja, a földolgozás aztán fejben történik. Amikor ott készen volt, lediktálta az *íródeákjának*, aki azt a megfelelő formába öntötte, s további sorsáról gondoskodott. Így váltak ezek az írások közös életünk dokumentumaivá, munka közben nagyokat vitáztunk, de időnként az íródeák is csak elcsendesült akkora tudás láttán... S hogy mindehhez milyen különleges emlékezőtehetség járul Martinák Jánosnál, annak kifejtésére egy külön tanulmány szükségeltetne...^[93]

4. Műfordítások

A nyelv, a matematika tudása^[94] és a különleges emlékezet végigkísérte az életét Martinák Jánosnak. Középiskolásként orosz és francia nyelvet tanult, első nekifutásra francia szakra jelentkezett, de magyar-történelem szakos lett belőle. Egyetemi tanulmányai alatt megismerkedett a latin nyelvvel, s már felnőttként, könyvből tanult meg angolul, de ha az utcán megszólítja egy turista, készséggel és folyékonyan ad neki útbaigazítást azon a nyelven, amit pedig sohasem gyakorolt. Ezért nem kell csodálkozni azon, hogy amikor Comeniusszal kapcsolatba került, nem okozott gondot számára egy új nyelv alapfokú elsajátítása.

A nyelvtudás tehát személyiségének fontos része volt, de fordítani csak Sárospatakon kezdett. Első kísérletei versek voltak, amikor még saját versei nem léteztek. Ezek közül csak a **Gribecsev** fordítások közül maradt fenn kettő, amelyekben nemcsak érzelmeiről vallott szemérmesen, de meg is tudta erősíteni a tudást nagyra értékelő önmagát is:

Költészet, neked annyit lehet inni
az ismeretek folyójából,
amennyi szükséges.

Az ismeretek folyói

Hogy hol jutott hozzá ehhez a szovjet-orosz költőhöz, nem találtam nyomára. Aztán a versek fordítása hosszú időre ezzel le is zárult, prózai írásokat olvasott nyelvgyakorlásként, példát mutatva gyermekeinek arra, hogy nemcsak magyar nyelvű könyvek okozhatnak *szellemi izgalmakat*. Ebből az olvasásból nőtt ki a fordítás, ami hobbivá és szenvedéllyé vált nála: ha belefáradt valamibe, vagy *alkotói válságba* került, ezzel pihentette magát.

Idegen nyelvű olvasmányai kiválasztásában is következetes volt: a műformákkal és a személyiségekkel akart találkozni, ami a ráhangolódáson múlt. Szerelem volt ez is, ugyanaz, amit az irodalom és filozófia iránt érzett, és az erre fordított időt nem érezte elvesztegetettnek. Bámulatos beleérző képességgel keresi és találja meg a szavak, kifejezések magyar kifejezőjét, hogy a tartalmi és formai hűséggel a szerző eredeti gondolatát közvetítse, miközben ezek a művek is egyféle önvallomások, személyiségének lenyomatai.

Első nagyobb lélegzetű fordítása **John Wain** (1925-1994) novellája volt, ami még a 70-es években készült. Egyike ő az ötvenes évek *dühös fiataljainak*, akik írásaikkal a konzervatív szemlélet ellen támadtak. Oxfordban végzett, majd egy vidéki egyetemen lett oktató, s közben írogatott. Ottani sikerei hatására megvált a tanári munkától, fő állásban író és kritikus lett. A **Vacsora Mr. Whitenál** jellegzetesen mutatja meg írói technikáját, és a gondolkodását, amivel az angol felsőbbrendűséget hordozó szemléletnek adott egy fricskát.

Betegsége alatt kezdett el tudatosan fordítani, s ehhez először meséket választott, mert azok nyelvét könnyebbnek tartotta. A franciából fordított valois-, az angolból fordított japán-, és az oroszról fordított népmese három nyelv által

közvetített három külön világ, melyhez negyedikként szervesen kapcsolódik **Riordin**műve, aki a *jenkik* meséjét testesítette meg történetével. **A halak királynője**, **A repülő cseresznyefa**, **a Hópelyhecske**, **a Sátán kesztyűje** egyszerű történetével nemcsak ráhangolódott a fordítás technikájára, az is fontos volt számára, hogy a történetnek valamilyen filozófiai tartalma is volt.

Vercors (1902-1991) kisregénye már igazi vállalkozássá vált, ami hosszú időre biztosította számára a kellemes elfoglaltságot. A magyar származású francia regényíró eredeti neve Jean Bruller volt, akinek édesapja 15 évesen érkezett Franciaországba, fia már ott született. 1942-ben, első regényének kiadásakor választotta írói álnévül az egyik francia hegyet, amely már világszerte ismertté vált. **A Verdun-Nyomda** című kisregényét 1947-ben írta, bizonyos mértékig ellenállási múltját dolgozta fel benne, de igazán ebben is azt kutatta: mi határozza meg a fejlődő lénynek tartott embert? Művében az antiszemitizmus lélektipró bűnét és a *rossz lelkiismeretkeletkezését* boncolgatta, így keresve az utat egy emberibb magatartás felé. Ebben a kisregényben szerencsésen ötvöződik az elkötelezett író pártossága és az emberi sors örök problémái iránti vonzalma. A történelem viharába lökött, emberi méltóságáért küzdő ember írása **Martinák Jánost** is mélyen megérintette.

Gilbert Chesterton (1874-1916) angol költő és regényíró, kritikus leginkább detektívregényeivel maradt emlékezetben, pedig egyéb művei is jelentősek. Ma már azt is nehéz eldönteni, hogy ez a rendkívül nagyétvágyú ember hitvitázó vagy humorista írásaiban? **A láthatatlan ember** egyike detektív történeteinek, melyek főhőse, a jámbor Brown atya méltó társa Sherlock Holmesnek és Poirotnak. Feszültség, humor és váratlan fordulat jellemzi írásait, ami a kiválasztott történetre is igaz.

Hogy hogyan talált rá **Lawrence-re és Doktorovra**, nem tudtam kideríteni, mint ahogyan azt sem, hogy kik ők. De fontos pillanatban került kezünkbe **A vak férfi** című írás: előkészített bennünket barátainkra, **Legeza Ilonára és Csapó**

Endrére, akik vakságukban is többet látnak, mint mi, a látók. **Az író a családban** pedig igazi gyermektörténet, s ezt választottam Martinák János önmetaforájának...

Mindkettőnk kedvence **Anderson (1876-1941) Halál az erdőben** című története lett. Ennek az amerikai novellistának az írásai csehovi erővel és sajátos, szomorú-ironikus lírával rajzolják meg gyermekkori kisvárosi környezetét. Fő témája a szürke kisemberek életének tragédiája volt, amiből eltűnően volt az idill, s a magány, az elszigeteltség, a sajátos kisvárosi erkölcsök uralták. Ez a története is - mint a többi - telve van szimbólumokkal, melyeket nehéz megfejteni szavakkal, hiszen finom utalásaival, mitikus képeivel az emberi élet mélységeit tárja fel. Mindezek megírásához is nagy bátorságra volt szükség, hiszen a századforduló idején születtek ezek a történetek.

Washington Irving (1783-1859) két történettel is szerepel Martinák János fordításai között, akit az *amerikai novellák atyjaként* tart számon az irodalomtörténet. Nevét George Washington után kapta, aki a családi legendák szerint meg is áldotta katonája gyermekét. Skót emigráns családból származott, 11 testvérrel nőtt fel, akik orvosok, jogászok lettek. Ő is dolgozott asszisztensként több ügyvéd és bíró mellett, de az irodalom rabul ejtette, barátai - Longfellow, Emerson, Cooper - hatására írni kezdett. Az amerikai irodalomban ő lett az első, aki a rövid prózát, a novellát kipróbálta, melyekben az amerikai folklórt és a népi kultúrát is megjelenítette. Művei angol típusú satírák, s mint ilyenek, megunhatatlanok: **A kormányzó és az írrok**, illetve **Tom Walker és az ördög** története is ezt igazolja...

Martinák János legutóbbi fordításai **Comenius** személye köré kapcsolódik. Anyaggyűjtés közben talált rá a cseh kutató, **Kozik** angol nyelvű könyvére, **A vágyakozó emberre**^[95], mely a nagyszámú Comenius irodalomban a legjobbak között foglal helyet. **Comenius verseinek**^[96] fordítása közben olyan szellemi kihívással találkozott, aminek megfejtése különös örömet jelentett számára. Nem

Comenius világnézetét kutatta a versekben, az érdekelte, hogyan lehet hívőként megközelíteni a világot és hogyan lehet azt költői nyelven megfogalmazni?! Ehhez minden tudását mozgósítania kellett, s bár a végén úgy érezte, nem sikerül a feltárt információk minden rétegét szavakba öntenie, munkája úttörő jellegű, hiszen Comenius versei magyarul csak az ő írásaiban fordulnak elő.

S a fordítás folyamata sem zárult még le, ahogyan Martinák János egyéb tevékenysége sem, pillanatnyilag ismét egy Wain kisregény szálait bogozgatja...

III.

Berekesztés

2001-ben az intenzív osztályon azzal vigasztalt bennünket az egyik orvos, hogy innentől kezdve minden nap egy ajándék.... Igaza volt, de nem egészen úgy, ahogyan akkor gondolta. Az elmúl évtized lett a kiteljesedés ideje Martinák János életében. Megszabadulva görcseitől magára talált önként vállalt feladataiban, melyeket egyre magasabb szinten oldott meg. Összes eddigi írását számba véve megállapítható, hogy ő is - miként az alkotók többsége - akármilyen műfajban alkotott, mindig ugyanazon kérdéssel bajlódott: az önálló és igaz világlátás megkeresése és kifejezése irányította a tollát. Ez az út teszi feledhetlenné Martinák János írásait...

Végső összegzésre még nincs szükség, hiszen szellemi erejében lévő emberről van szó, aki a hetedik évtizedén túl is írja majd esszéit, verseit, és készíti fordításait, mert a benne lévő belső tűz nem engedi őt nyugodni a babérjain. Anyagi hozadéka nincs ennek a munkának, hiszen eddigi tiszteletdíjai még a patronok árát sem fedezné, de ez így jó, mert számára a kultúra még most sem vált áruvá... Az írás

öröme mellett néhány előadói alkalmat is kapott a *Sárospataki Irodalmi Olvasóköri* és a *Comenius Társaságban*. Ezek a sikerek nyíltabbá tették, felfedezéseit örömmel osztja meg *gondolatpartnereivel* (Finta Éva, Palásti Józsefné, Halász Magdolna, Fenyvesi Andrásné, Pocsainé Eperjesi Eszter, Rozgonyi Lászlóné, Laczkóné, Balogh Mária, Borsi Antal, stb...), és a beszélgetések alatt kikristályosodó gondolatok aztán írásaiba belekerülnek.

Ezeknek a hangulatát őrzi egy Finta Éva vers, melyet 69. születésnapjára készített:

Ó MARTINÁK, Ó MARTINÁK

(Jancsinak, az Ó, vernissage, ó, vernissage orosz dal nótájára)

Ó Martinák, ó Martinák,
virítanak az orgonák
mert győzött végre a tavasz,
te sem adod be derekad.

Ó Péterek és Mártikák,
a képeteken Apukát
láthatjátok naponta, és
az unoka is rímelés.

Ó Martinák, ó Martinák,
nyissatok hát kiállítást
Apátok prostrétáiból
meg ami róla még dalol:

hogy Martinák, ó Martinák!
hatvankilenc vagy, ó, nahát!
Milyen, milyen? Akárha rég
Jánoskát ünnepelheték.

Ó Martinák, ó Martinák!
Magadban is többes család.
A Márta, na vagy Martina,
mindenképpen többedmaga.

Legyél még sok-sok éven át
ó Martinák, ó Martinák!
Ki egymagában több eset
legyen sok évéd kedvesebb!

Sárospatak, kissé megkésve, 2010. május 10.

Barátai, tisztelői és a honlapja következtében egyre ismertebbé válik tudós tanárként, mint ahogyan a legutóbbi János-napra kapott verses üdvözlés is igazolja ezt:

Tisztelt Tanár úr!

*Köszöntelek Téged: Lelkem melegével;
Jesse gyökerének szentséges Fényével!
Életed ágán legyen áldás, béke!
A Szeretet Fényével mindent beterítsen.
Oltalmazzon az Úr! S mind azt,*

*Kit te szeretsz! Álmaid, vágyaid
Teljesüljenek be!*

*Jóságos fényben születél....
Álmodozó lélekkel merengtél.
Neveltél az életre-jóra!
Oltottál fényeket a szóba!
Sárospatak Bölcs Tanítója.*

Sárospatak, 2010. dec. 27.

Laczkóné Marika

Életében egyetlen verseskötete, a **Pillanat** című jelent meg ez ideig, de 65. születésnapjára összegyűjtöttük élete emlékeit, a neki és róla szóló írásokat és **Létezés** címmel könyvbe foglaltuk, mely a Martinák Kiskönyvtára 4. darabja lett. Néhány év múlva újabb írásait **Teremtés** címmel szedtük össze, hogy családjának tagja és az ismerősök olvashassák azokat. (MKK. 13.)

A 70. évforduló tiszteletére összegyűjtött **Martinák János Összes Írása** csak egyetlen példányban van meg sárga sorozatom tagjaként, de a neki kitalált **márvány sorozat** hét részletre bontva tartalmazza fontosabb részleteit. Kiskönyvtáram 19. darabjaként készült ez az összegzés, mely újabb írásaiból is közöl egy friss válogatást. Mindezek azonban - még az internetes honlap megléte mellett is - csak szűk körhöz juthatnak el, ezért nem mondunk le arról, hogy egy újabb, valódi könyvvel is megörvendeztessük őt, ha összejönnek rá az anyagiak... Mindezek fényében csak annyit kívánhat **a feleség, titkárnő és íródeák** a kis és nagycsalád nevében, hogy folytassa tovább ezt a nemes tevékenységet, találjon rá újabb ösvényekre, mert így kaphat életerőt és örömet mindannyiánk örömére...